

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΜΑΪΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΥΜΑΙΩΝ «ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ»

Τ Α Σ Υ Μ Α Ϊ Κ Α

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΤΟΜΟΣ Δ΄

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΑΛΕΞ. Σ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ

ΑΘΗΝΑ 1984

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ι. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΣΥΜΗ*

1. Ἡ συμαϊκὴ οἰκονομία εἶχε ἀνέκαθεν ἰδιότυπη δομὴ, διογκωμένο τὸν τριτογενὴ τομέα καὶ μεγάλη ἐξωστρέφεια. Ἰδιοτυπία συνιστοῦσε ἡ ἀσήμαντη παρουσία τῆς φυτικῆς παραγωγῆς στὸν πρωτογενὴ τομέα, ὅπου τὸ βάρος εἶχε ἡ ἀλιεία (καὶ εἰδικότερα ἡ σπογγαλιεία) καί, κατὰ δεύτερο λόγο, ἡ κτηνοτροφία. Ὁ δευτερογενὴς τομέας ἀντιπροσωπευόταν ἀπὸ λίγες βιοτεχνίες πού, στὸ σύνολό τους, κάλυπταν μικρὸ ποσοστὸ τῆς παραγωγῆς τοῦ νησιοῦ. Ὁ τριτογενὴς τομέας, πού περιλαμβάνει τὶς ὑπηρεσίες κάθε εἴδους, ἔδινε τὴ σοβαρότερη συμβολὴ στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μὲ προεξάρχοντες δύο κλάδους: τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία. Στὰ παλιὰ χρόνια ἡ Σύμη εἶχε τὸ χονδρικὸ ἐμπόριο τῆς περιοχῆς. Ἀπὸ τοὺς συμμακοὺς μεγαλεμπόρους προμηθεύονταν κύρια εἶδη ὅχι μόνο οἱ ἔμποροι τῶν γύρω ἀπὸ τὴ Σύμη μικρῶν νησιῶν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῆς Ρόδου, τῆς Καλύμνου κλπ. Ἐξάλλου, ἡ ναυτιλία τῆς Σύμης ἦταν κλάδος μὲ μεγάλη ἀκτινοβολία. Τὰ συμμακὰ ἱστιοφόρα —πολλὰ καὶ μεγάλα— ἐκτελοῦσαν μεταφορὲς σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο.

Ἡ ἐξωστρέφεια τῆς συμαϊκῆς οἰκονομίας ἐκδηλωνόταν μὲ τὴν ἰσχυρὴ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο, τὴν ἀνάπτυξη δραστηριοτήτων (γεωργικὲς ἐκμεταλλεύσεις) στὴν ἀπέναντι Μικρασία, τὴ βαρὺτητα τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας καί, ἀργότερα, μὲ τὰ ἐμβάσματα πού στέλλονταν στὸ νησί ἀπὸ τοὺς Συμμακοὺς πού εἶχαν μεταναστεύσει.

Σημειώνουμε ὅτι πρὶν ἀρχίσει ἡ ἐξοδος τῶν Συμαίων ἀπὸ τὸ νησί τους ἢ καὶ παράλληλα μὲ αὐτή, ὑπῆρχε ρεῦμα εἰσορῆς στὴ Σύμη ἄλλων νησιωτῶν γιὰ ἐπιτόπια ἀπασχόληση στὶς ναυτιλιακὲς, σπογγαλιευτικὲς καὶ τὶς διάφορες χειρωνακτικὲς ἐργασίες, ἰδίως ἀπὸ τὴν Τήλο, τὴ Χάλκη, τὴν Κάρπαθο, ἀκόμη καὶ τὴν Κρήτη, τὴ Λέσβο κ.λπ.

Σιγά-σιγά ἡ φυσιογνωμία αὐτὴ τῆς συμαϊκῆς οἰκονομίας ἔλλαξε, καθὼς ἡ ἱστιοφόρος ναυτιλία ἐκτοπιζόταν ἀπὸ τὴν ἀτμήρη, προόδευαν τὰ ἄλλα νησιά,

* Τμῆμα εὐρύτερης μελέτης μὲ τὸν τίτλο «Ἡ σημερινὴ Σύμη».

οί κατακτητὲς ἐπλητταν, μὲ διάφορα μέτρα, τὶς πηγὲς τῶν εἰσοδημάτων καὶ ὁ πληθυσμὸς ἀραιωνόταν. Ἐπειτα, οἱ καταστροφὲς τοῦ πολέμου καὶ ἡ συνεχιζόμενη δημογραφικὴ αἰμορραγία διαμόρφωσαν κατάσταση ἐκρηκτικὴ.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἡ Σύμη δυσκολεύτηκε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τοὺς ἀποδυναμωμένους παραγωγικοὺς τῆς κλάδους. Μιὰ ἀναλαμπὴ τῆς σπογγαλιείας τὸ μεσοπόλεμο —ποὺ δὲν κράτησε οὔτε δέκα χρόνια— καὶ κάποια ὥθηση σὲ μερικὰ βιοτεχνικὰ ἐπαγγέλματα ἔδωσαν κάποια ζωὴ. Σύντομα ὅμως καὶ ἡ περίοδος αὐτὴ ἐκλείσει. Ἡ σπογγαλιεὶα ἔσβησε, πολλὲς βιοτεχνικὲς ἐπιδόσεις ἀτόνησαν, στοὺς ἄλλους δὲ κλάδους τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς (φυτικὴ παραγωγή, κτηνοτροφία, ἀλιεὶα ψαριῶν) ὑποβαθμίστηκε ἡ δραστηριότης.

Εὐτυχῶς ἄλλες δραστηριότητες ἔδωσαν μεταπολεμικὰ ἓνα καινούργιο παλμὸ στὸ νησί. Συγκεκριμένα, ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριο ἀνέλαβαν σὲ κάποιο βαθμὸ. Οἱ κλάδοι ὅμως ποὺ τόνωσαν αἰσθητὰ τὴ ζωὴ στὴ Σύμη ἦταν ὁ τουρισμὸς καὶ οἱ κατασκευὲς (οἰκοδομικὲς καὶ διάφορα ἔργα) ποὺ κινητοποίησαν τὰ συναφῆ ἐπαγγέλματα.

Ἔτσι, στὴ σύγχρονη ἐποχὴ, τὸ ἀρχικὸ σχῆμα τῆς συμαϊκῆς οἰκονομίας διατηρήθηκε μὲν, ἀλλὰ μὲ περισσότερο ἀδύνατο τὸν πρωτογενὴ τομέα, ἐξαιτίας, κυρίως, τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς σπογγαλιείας, ἐνῶ ἐνισχύθηκε πολὺ ὁ τριτογενὴς ἀπὸ τὴν τουριστικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴ δραστηριοποίηση τῶν ἐπαγγελματιῶν παροχῆς ὑπηρεσιῶν. Ἡ βαρύτητα τοῦ τομέα αὐτοῦ μεγάλωσε καὶ ἀπὸ τὴν ἐπέκταση τῶν κάθε εἰδους μεσολαβητικῶν ἐπαγγελματιῶν. Ὁ δευτερογενὴς τομέας ἀποδυναμώθηκε μὲν γιατί ὑποβαθμίστηκαν ἀρκετοὶ βιοτεχνικοὶ κλάδοι, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύθηκε μὲ τὴν ἀναζωογόνηση ἄλλων καί, εἰδικότερα, ἐκείνων ποὺ συνδέονται μὲ τὴν οἰκοδομικὴ δραστηριότητα.

Οἱ ἐξωτερικὲς πηγὲς εἰσοδημάτων εἶναι καὶ σήμερα γόνιμες, γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσόδους ποὺ δίνει ὁ νέος κλάδος τοῦ τουρισμοῦ, ἐξακολουθοῦν νὰ εἰσρέουν στὸ νησί, καὶ μάλιστα μὲ μεγαλύτερη ἀπόδοση διάφορα ἐμβάσματα—ναυτιλιακὰ, μεταναστευτικὰ, συνταξιοδοτικὰ—ποὺ συμποσώνονται σὲ σοβαρὰ μεγέθη.

Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ὑπολογίσει κανεὶς τὸ συνολικὸ εἰσόδημα τῆς Σύμης, τὴ συμβολὴ τῶν διαφόρων κλάδων στὸ σχηματισμὸ του, καθὼς καὶ τὴν κατανομή του στὶς διάφορες κατηγορίες τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα δὲν προσφέρονται γιὰ τοὺς σχετικoὺς ὑπολογισμοὺς, καὶ γι'αὐτὸ κάθε ἐκτίμηση σὲ ἀριθμητικὰ μεγέθη θάταν παρακινδυνευμένη.

Ἐδῶ θὰ ἀσχοληθοῦμε, σύντομα, μὲ τὴ σημερινὴ θέση τῶν διαφόρων δραστηριοτήτων στὴ Σύμη.

Ι. Οἱ κλάδοι τῆς παραγωγῆς

1. Συλλεκτικὴ παραγωγή. Ἡ συλλογὴ ἐτοιμῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τὴ φύση ἦταν ἀνέκαθεν ἀξίολογη, γιατί καὶ τὸ νησί διαθέτει τέτοια εἶδη σὲ εὐρεία ἔκταση καὶ οἱ κάτοικοι εἶχαν συνηθίσει νὰ καλύπτουν ἀνάγκες τοὺς μὲ αὐτά.

Πέρα από την αλιεία, για την οποία μιλούμε χωριστά παρακάτω, το είδος αυτό της παραγωγής είχε αντικείμενο τις πολλές ποικιλίες άγριων χόρτων, τα αυτοφυή φυτά, τα ξύλα των θάμνων και τα θηράματα. Οί συμιακές οικογένειες κατανάλωναν μεγάλες ποσότητες χόρτων που τα μαγείρευαν για βασικό φαγητό ή τα παρασκεύαζαν για όρεκτικό-σαλατικό, όπως συνέβαινε με την κάππαρη. Τα ξύλα των θάμνων —τα «κλαδιά»— τα μάζευαν οί γυναίκες για να τα χρησιμοποιούν ως καύσιμη ύλη στους οικογενειακούς φούρνους. Σήμερα ή κατανάλωση άγριων χόρτων έχει περιοριστεί αρκετά και οί οικογενειακοί φούρνοι σχεδόν εξέλιπαν. Ο κόσμος προμηθεύεται, στη μεγάλη του αναλογία, το ψωμί του από τα επαγγελματικά άρτοποιεία, που δέ χρησιμοποιούν πια τα «κλαδιά» ως καύσιμη ύλη. Έξακολουθούν όμως οί Συμιακοί να συλλέγουν την κάππαρη που είναι εξαιρετικής ποιότητας, να κάνουν ευρεία χρήση και μερικοί να τη διαθέτουν στο εμπόριο. Το ίδιο συμβαίνει και για όρισμένα αυτοφυή είδη, κατάλληλα για άφεψήματα (ρίγανη, φασκόμηλο κ.λπ.), και, σε μικρότερο βαθμό, για τα φαρμακευτικά βότανα. Ειδικότερα για τη ρίγανη, γίνεται κάποια συστηματική συλλογή και εξαγωγή για έπεξεργασία. Υπάρχουν όμως αρκετά περιθώρια για την επέκταση της συγκεντρώσεως των ειδών αυτών, για έμπορική προώθηση, ακόμη δέ και για βιομηχανική έκμετάλλευση (π.χ. ριγανέλαιο). Γι' αυτό προτάθηκε ή όργάνωση πρότυπης έκμετάλλευσης διαφόρων βοτάνων και δασοπονικών προϊόντων (ρητίνης κ.λπ.). Τα θηράματα στη Σύμη είναι αξιόλογα. Ειδικότερα το κυνήγι της πέρδικας είναι πολύ ενδιαφέρον και άποδοτικό. Προσελκύει αρκετούς Συμιακούς αλλά και άλλους που έρχονται απ' έξω, ιδίως από τη Ρόδο.

Άλλο αντικείμενο συλλεκτικής παραγωγής ήσαν τα σαλιγγάρια («καρaboλοι»), που αποτελούσαν είδος ευρείας αυτοκαταναλώσεως.

Στόν τομέα των δασών, διαπιστώνουμε ότι ή Σύμη έχει σημαντική δασοκάλυψη (έρχεται τρίτη στη σειρά στα Δωδεκάνησα, μετά την Κάρπαθο και Ρόδο), που μάλιστα παρουσιάζει τελευταία ανάπτυξη (πύκνωση φυλλωμάτων). "Αν στις σημερινές δασοσκεπεΐς εκτάσεις (50 - 500 στρέμματα ή καθεμιά), που καταλαμβάνουν 5.000 στρέμματα περίπου, μπορούσαν να προστεθούν και οί θαμνώδεις, εξέλισσόμενες σε δασικές, θα είχε το νησί αξιόλογο δασικό πλούτο με πολλαπλή ωφέλεια. Από άποψη έκμεταλλεύσεως, καμιά αξιοποίηση δέν έχει γίνει. "Ισως βοηθήσουν σ' αυτό οί έσωτερικοί δρόμοι, αν και όταν γίνουν.

2. Γεωργία (Φυτική παραγωγή). Η όρεινή γεωφυσική δομή της Σύμης και ή έλλειψη νερού αποτέλεσαν παράγοντες για την πολύ περιορισμένη επίδοση στη γεωργία. Οί πεδινές και, γενικότερα, οί καλλιεργήσιμες εκτάσεις είναι λιγιστές και το διαθέσιμο νερό (ύφάλμυρο) έντελως άνεπαρκές. Για τους λόγους αυτούς ελάχιστοι άσχολήθηκαν με τη φυτική παραγωγή στις πρόσφορες

γι' αυτήν εκτάσεις, που βρίσκονται στο «Πέδι» οί περισσότερες και οί άλλες διάσπαρτες σέ μερικές άλλες περιοχές (Νημποριό, Δρακούντα, Ξίσος κ.λπ.). Μεγάλο μέρος τών πεδινών εκτάσεων είναι κατακερματισμένο σέ λιλιπούτσιους κλήρους, τὰ «περβόλια», που περιέχουν αὐτοφυῆ καρποφόρα δένδρα (συκιές, φρασκοσυκιές, ἐλιές, ἀχλαδιές κ.λπ.) ἢ εἶναι ἀμπέλια, συνήθως μέσα στά ἴδια κτηματάκια και σπανιότερα ξεχωριστά. Ἡ πεδινή περιοχή «Πέδι» περιλαμβάνει γύρω στά 3.000 ἀγροτεμάχια (σύνολο 800 στρέμματα).

Οί λαχανόκηποι —οὔτε δέκα στοῦ σύνολο και καθένas μεῖς ἑκταση λίγων στρεμμάτων— παράγουν ὀπωροκηπευτικά, τὰ ὅποια κατὰ ἓνα μέρος αὐτοκαταναλώνονται και κατὰ τὸ ἄλλο προωθοῦνται στήν ἀγορά και καλύπτουν πολὺ μικρὸ τμῆμα τών ἀναγκών τών κατοίκων. Τὸ ἐμπόριο διαθέτει λαχανικά και φρούτα που ἔρχονται ἀπ' ἔξω (Ρόδο, Κῶ κ.λπ.). Ἡ ποιότητα τών λίγων γεωργικῶν προϊόντων τῆς Σύμης ἦταν και εἶναι πολὺ καλή. Τὰ ἄλλα εἶδη —σιτηρά, κτηνοτροφές κ.λπ.— ἀπασχολοῦσαν, ἐπίσης, λίγους νησιῶτες. Στήν πολεμική περίοδο ὅμως παρατηρήθηκε σχετικὸς ὀργανισμὸς καλλιεργείων.

Σέ σχέση μετὰ τὴν παλαιότερη ἐποχή, ἡ σημερινὴ συμβολὴ τῆς συμαικῆς γεωργίας στήν κάλυψη τοπικῶν ἀναγκῶν εἶναι μικρότερη. Ἀρκετοὶ κῆποι ἐγκαταλείφθηκαν και ἐρήμωσαν, ἡ δὲ σιτοκαλλιέργεια ἔδωσε τὴ θέση της στίς κτηνοτροφές (Πέδι, Ξίσος κ.λπ.). Ἀλλὰ και τὰ «περβόλια» τών περιοχῶν «Πέδι», «Δρακούντα» κ.λπ. ἔχουν, τὰ περισσότερα, ἐγκαταλειφθεῖ και μερικὰ ἔχουν οἰκοδοπεδοποιηθεῖ. Ρίφθηκε ἡ ιδέα τῆς συνενώσεως τών περιβολιῶν και τῆς διαμορφώσεως ὅλης τῆς περιοχῆς «Πέδι» σέ ἓνα ἐνιαῖο ἀγρό, με συνεταιριστικὴ ἢ ἄλλη ἐκμετάλλευση, ἀλλὰ χωρὶς συνέχεια.

3. Κτηνοτροφία. Ἡ Σύμη προσφέρεται γιὰ ὀρισμένες κτηνοτροφικὲς ἐκμεταλλεύσεις, αὐτὲς που δὲ χρειάζονται πλούσια λειβάδια, πολὺ νερὸ και βιομηχανοποιημένες τροφές γιὰ τὰ ζῶα. Ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἀναπτύχθηκε ἡ νομαδικὴ ἐκμετάλλευση αἰγοπροβάτων, που δὲν εἶναι πολὺ ἀπαιτητικὴ. Οἱ ποιμενικὲς οἰκογένειες που ἀσχολήθηκαν μετὰ αἰγοπρόβατα, τὰ φρόντιζαν νὰ βόσκουν στίς διάφορες πλαγιές τών βουνῶν. Ὁ ἀριθμὸς τών ζώων εἶχε φτάσει στά 10.000 κεφάλια, ἴσως και περισσότερα, και ἡ παραγωγή τους κάλυπτε ἓνα μέρος τών τοπικῶν ἀναγκῶν, λιγότερο σέ γάλα και τυρὶ και περισσότερο σέ βούτυρο και ἀρνίσιο κρέας. Ἐτσι, χρειάζονταν νὰ γίνουν εἰσαγωγές κυρίως τυριῶν και βοδινοῦ κρέατος.

Σήμερα εἶναι μικρότερος ὁ ἀριθμὸς και τών βοσκῶν και τών ζώων. Ὑπάρχουν μὲν περίπου 40 «μάντρες» (ποίμνια) με μερικὲς ἑκατοντάδες αἰγοπρόβατα (100 - 600) ἡ καθεμιὰ, ἀλλὰ τὰ προϊόντα τους εἶναι, σέ σύγκριση μετὰ τὴν παλαιότερη ἐποχή, πολὺ λιγότερα. Τὰ αἰγοπρόβατα ὑπολογίζονται σέ 7.500 περίπου, ἀλλὰ γίνεται ὑποεκμετάλλευση τους (ἀνεπαρκὴς φροντίδα) με ἀποτέλεσμα πολὺ μικρὴ ἀπόδοση κατὰ κεφαλὴ ζώου και σχεδὸν περιορισμένη στοῦ

κρέας. Τὰ βοοειδῆ εἶναι πολὺ λίγα, ἴσως γύρω στὰ 80, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐλάχιστες εἶναι οἱ ἀγελάδες (10-12). Τὰ περισσότερα εἶναι μοσχάρια γιὰ πάχυνση. Ἡ ἀγελαδοτροφία δὲν εὐδοκίμησε στὴ Σύμη, ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως κατάλληλης ζωοτροφῆς. Ἡ εἰσαγωγή βιομηχανοποιημένων τροφῶν καὶ ἄλλοι παράγοντες αὐξάνουν τὸ κόστος καὶ ἡ ἐκμετάλλευση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνταγωνιστική.

Ἀλλὰ καὶ τῆς χοιροτροφίας, ποὺ θὰ περίμενε κανεὶς κάποια ἀνάπτυξη, εἶναι ἀσήμαντη ἡ παρουσία στὸ νησί. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ κατανάλωση τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων ποὺ διευρύνθηκε (αὐξήση κατὰ κάτοικο καὶ ἀνάγκες τουριστῶν) στηρίζεται πολὺ στὶς εἰσαγωγές.

Καλύτερη ἐξέλιξη εἶχαν δύο κλάδοι, συγγενεῖς μὲ τὴν κτηνοτροφία: ἡ πτηνοτροφία καὶ ἡ μελισσοκομία.

α) Ἡ πτηνοτροφία καί, εἰδικότερα ἡ ὀρνιθοτροφία, εἶναι ἀναπτύξιμη στὴ Σύμη. Στὸ παρελθὸν περισσότερο καὶ σήμερα λιγότερο, ἀρκετὲς οἰκογένειες διατηροῦν «κοτέτσια» καὶ αὐτοκαταναλώνουν τὰ προϊόντα τους (ἄβγά, κρέας). Ὀρνιθοτροφία, σὲ ἐμπορικὴ μορφή, ὀργανώθηκε μεταπολεμικά μὲ τὴν πρωτοβουλία τῆς Παγκοσμίας Ἐκκλησιαστικῆς Ὑπηρεσίας στὴν περιοχὴ «Ρουκουनिώτη», ποὺ ἔφτασε νὰ ἔχει 5.000 κόττες, μὲ ἀρκετὰ καλὴ ἀπόδοση. Ὅταν ἀποχώρησε ἡ Π.Ε.Υ. ἀπὸ τὴ Σύμη, μεταβίβασε τὴν ἐκμετάλλευση σὲ ἰδιώτη, ὁ ὁποῖος ὅμως σύντομα τὴ σταμάτησε. Μὲ κατάλληλα κίνητρα θὰ μπορούσε νὰ ἀναπτυχθεῖ ὁ κλάδος αὐτὸς στὴ Σύμη καὶ νὰ ἐξασφαλίσαι τοῦλάχιστο αὐτάρκεια στὰ προϊόντα του.

β) Ἡ μελισσοκομία προσέλκυσε, ἀπὸ κάμποσο καιρὸ, μερικὲς οἰκογένειες (περίπου 20), οἱ ὁποῖες ἐκμεταλλεύονται ἐμπορικὰ τὶς κυψέλες τους. Μελίσσια ἔχει καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Πανορμίτη στὴν περιοχὴ τοῦ «Μεγάλου Σωτήρη». Ὁ κλάδος βρίσκεται σὲ ἱκανοποιητικὸ ἐπίπεδο, γιατί οἱ κυψέλες αὐξήθηκαν καὶ συγχρονίστηκαν καὶ τὸ προϊόν τους ἔχει πολὺ καλὴ ποιότητα. Σὲ ποσότητα, ἡ παραγωγή μελιοῦ καλύπτει ἄνετα τὶς τοπικὲς ἀνάγκες. Πραγματοποιεῖται ὅμως καὶ κάποια ἐξαγωγή μὲ τὴ μορφή προμηθειῶν ποὺ κάμνουν οἱ παραθεριστές. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς μελισσοκομίας εἶναι ἐφικτή, ἂν γίνουν προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπέκτασή της. Θὰ ἄξιζε, μάλιστα, νὰ προωθηθοῦν καὶ νέοι γιὰ εἰδίκευση στὴ μελισσοκομία. Στὸν κλάδο αὐτὸ ἔγινε καὶ μιὰ ἀπόπειρα συγκροτήσεως συνεταιρισμοῦ, χωρὶς ἐπιτυχία. Ἦδη ἐπαναλαμβάνεται ἡ προσπάθεια γιὰ συνεταιριστικὴ ὀργάνωση.

4. Ἀλιεία. Ὅπως κάθε νησί, ἔτσι καὶ ἡ Σύμη, τριγυρισμένη ἀπὸ θάλασσα καὶ διαμορφωμένη γεωφυσικά σὲ πολλοὺς κόλπους, ἔχει τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη, τόσο τῆς ἐπαγγελματικῆς ὅσο καὶ τῆς ἐρασιτεχνικῆς ἀλιείας. Μὲ τὸν κλάδο αὐτὸ ἀσχολοῦνται τρεῖς κατηγορίες προσώπων: οἱ συστηματικοὶ ψαράδες, ἐκεῖνοι ποὺ συνδυάζουν τὴν ἐπαγγελματικὴ ἀλιεία μὲ ἄλλη μόνιμη ἀπασχόληση καὶ οἱ ἐρασιτέχνες. Οἱ τελευταῖοι αὐτοκαταναλώνουν

τὰ ἀλιεύματά τους μὲ κάποια ἐπέκταση (σὲ συγγενεῖς καὶ φίλους στοὺς ὁποίους τὰ διαθέτουν). Οἱ δύο πρῶτοι τὰ διοχετεύουν στὴν ἀγορὰ καὶ καλύπτουν τὶς ἀνάγκες τῆς τοπικῆς καταναλώσεως.

Στὸ παρελθόν, ἡ συμαϊκὴ ἰχθυοπαραγωγὴ ὄχι μόνον ἱκανοποιοῦσε ἄνετα σὲ ψάρια τὸν πυκνὸ πληθυσμὸ τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ καὶ γίνονταν ἀξιόλογες ἐξαγωγές, στὴ Ρόδο κυρίως. Στὴ μεταπολεμικὴ περίοδο τὰ πράγματα ἔλλαξαν. Τόσο οἱ ἀλιευτικοὶ πόροι, ὅσο καὶ ὁ ἄριθμὸς τῶν ψαράδων ἔχουν περιοριστεῖ πολὺ. Ὁ δυναμίτης προκάλεσε καταστροφές. Τὰ παιδιὰ τῶν ψαράδων στρέφονται σὲ ἄλλα ἐπαγγέλματα καί, εἰδικότερα, στὴν ἐμπορικὴ ναυτιλία. Πολλοὶ ἐπαγγελματίες ψαράδες μετατοπίστηκαν ἀλλοῦ καί, ἰδιαίτερα, στὴ Ρόδο. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ κεῖνοι ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ Σύμη, ψαρεύουν σὲ ψαρότοπους τῆς Δωδεκανήσου καὶ διαθέτουν τὰ ἀλιεύματά τους στὴ Ρόδο.

Ἐξάλλου, δὲν σημειώθηκαν ἀξιόλογοι πρῶδοι οὔτε στὶς μορφές τῆς ἀλιείας οὔτε στὸ εἶδος τῶν ψαράδικων πλοίων, οὔτε στὰ μέσα ἐκμεταλλεύσεως. Ὁ κλάδος ἀπασχολεῖ περίπου 20 σκάφη (δικτυάδικα καὶ παραγαδιάδικα) μὲ 1 - 3 ἄτομα τὸ καθένα (σύνολο περὶ τοὺς 50), οἱ περισσότεροι ἀσκοῦν τὴν ἀλιεία παράλληλα μὲ ἄλλο ἐπάγγελμα καὶ ἡ μορφή της δὲν προχώρησε πέρα ἀπὸ τὸν παράκτιο κλάδο. Δὲν ἐξελίχθηκε, δηλαδή, σὲ μέση ἀλιεία, ποὺ ἐργάζεται μὲ μηχανότρατες καὶ κυκλικὰ δίκτυα (γρί-γρί). Οἱ ποσότητες τῶν ἀλιευμάτων δὲν ἐπαρκοῦν οὔτε γιὰ τὴν τοπικὴ κατανάλωση, ἰδίως τὸ καλοκαίρι ποὺ ἔρχονται στὸ νησί πολλοὶ ἐπισκέπτες καὶ τουρίστες. Εἶναι κρίμα ποὺ καὶ στὸν τομέα αὐτὸν δὲν ἐξασφαλίζεται αὐτάρκεια καὶ εἶναι περίεργο πῶς ἄλλοι νησιῶτες ποὺ δὲν ἔχουν μεγαλύτερη ἀλιευτικὴ παράδοση ἀπὸ τοὺς Συμιακοὺς κατόρθωσαν νὰ ἐξελιχθοῦν στὸν κλάδο αὐτό, νὰ ἐργάζονται μὲ μηχανότρατες καὶ ἄλλα σύγχρονα μέσα καὶ νὰ πραγματοποιοῦν ἐξαγωγές.

Τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια, ἔγινε μιὰ προσπάθεια γιὰ τὴν ὀργάνωση ἀλιευτικοῦ συνεταιρισμοῦ (μὲ τὸ ὄνομα «Γλαῦκος») μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς μέσης ἀλιείας, ἀποκτήθηκε, μάλιστα, καὶ εἰδικὸ σκάφος (τὸ «Ξιφίας»), ἀλλὰ δὲν εὐδοκίμησε, μολονότι εἶχε ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀγροτικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Α.Τ.Ε., πάντως, ἐνίσχυσε μὲ δάνεια τοὺς συμιακοὺς ψαράδες. Τελευταῖα, ἐκδηλώθηκε πρωτοβουλία γιὰ τὴ δημιουργία μονάδας ἰχθυοκαλλιέργειας καὶ γιὰ συγκρότηση ἀλιευτικοῦ συνεταιρισμοῦ.

5. Σπογγαλιεία. Ξεχωρίζουμε τὴν ἀλιεία τῶν σφουγγαριῶν ἀπὸ τὴν ἀλιεία τῶν ψαριῶν, γιατί εἶχε καταλάβει ἐξέχουσα θέση στὴ συμαϊκὴ οἰκονομία. Οἱ Συμιακοὶ ὑπῆρξαν πρωτοπόροι ὄχι μόνον στὴν ἐπίδοση στὸν κλάδο αὐτό ἀλλὰ καὶ στὴν εἰσαγωγὴ τῶν νεότερων τεχνικῶν της μέσων (σκάφανδρο, φερνέζ). Σὲ ἀριθμὸ ἀπασχολουμένων πλοίων καὶ προσώπων, ἡ Σύμη, ὅταν δὲν κατεῖχε τὰ πρωτεῖα στὸ Αἶγαῖο, ἐρχόταν δεύτερη (μετὰ τὴν Κάλυμνο). Ἡ σπογγοπαραγωγὴ καὶ τὸ σπογγοεμπόριο εἶχαν βαρύτητα πρῶτου μεγέθους

στην οικονομική υπόσταση της Σύμης. Τὰ σπογγαλιευτικά σκάφη τῆς Σύμης ἐργάζονταν ἀποδοτικά στὶς ξένες θάλασσες καὶ τὰ διεθνῇ ὕδατα. Οἱ συμιακοὶ σπογγαλιεῖς εἶχαν ἐπανδρώσει συγκροτήματα τοῦ κλάδου καὶ σὲ ξένες χῶρες (στὸ Tarpon Springs τῆς Φλωρίδας ΗΠΑ). Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σπόγγου (ἄσπρισμα) ἀποτελοῦσε ἓνα ἄλλο στάδιο τοῦ κλάδου καὶ ἀπασχολοῦσε ἀρκετοὺς κατοίκους στὸ νησί. Οἱ Συμιακοὶ σπογγέμποροι κινοῦνταν ἄνετα στὶς ξένες ἀγορές. Μερικοὶ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σὲ ξένες μεγαλοπόλεις καὶ συγκαταλέγονταν ἀνάμεσα στοὺς μεγαλοεπιχειρηματίες τους (Πετρίδης, Φακλῆς, Κατριὸς στὸ Λονδίνο.). Οἱ ἀγοραπωλησίες τῶν σφουγγαριῶν τόνωσαν τὴ ζωὴ στὴ Σύμη. Ἡ παρουσία τῶν σφουγγαράδων στὸ νησί τὸν χειμῶνα ἦταν ἐντυπωσιακὴ μὲ τὴν καταναλωτικὴ κίνηση καὶ τὰ ἀτελείωτα γλέντια τους¹.

Βαθμιαῖα ὅμως ὁ κλάδος τῆς σπογγαλιείας στὰ Δωδεκάνησα ἄρχισε νὰ κλονίζεται, ἐξαιτίας τῶν πιέσεων τῶν κατακτητῶν ποὺ ἐπιδίωξαν νὰ πᾶνε οἱ ἐπιχειρήσεις σὲ Ἱταλοὺς μὲ διαφόρους τρόπους καί, εἰδικότερα, μὲ τὴν τραπεζιτικὴ τους πολιτικὴ (δυσμένεια στοὺς νησιῶτες, εὐμένεια στοὺς Ἱταλοὺς).

Μεταπολεμικὰ κατορθώθηκε νὰ γίνεи ἀνασυγκρότηση τῆς δωδεκανησιακῆς σπογγαλιείας, χάρις στὴν πολιτικὴ εὐρείας χρηματοδοτήσεως τῆς ΑΤΕ καὶ τοὺς εὐνοϊκοὺς συνδυασμοὺς ποὺ ἐφάρμοζε τὸ Συμβούλιο Σπογγαλιείας τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ (ποὺ εἶχε πρόεδρο Συμιακό). Ἡ ἀκμὴ τοῦ κλάδου σ' αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς ἀναλαμπῆς τῆς σπογγαλιείας συνεχίστηκε γιὰ μιὰ δεκαετία περίπου. Ἡ Σύμη ἀκολουθοῦσε τὴν Κάλυμνο στὴν σπογγαλιευτικὴ ἐπίδοση καὶ κάλυπτε (σὲ σκάφη, ἀπασχολουμένους καὶ παραγωγὴ) σημαντικὸ ποσοστὸ τῆς συνολικῆς ὑποστάσεως τοῦ κλάδου (25 - 30%). Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς νέας ἀκμῆς τῆς σπογγαλιείας ὁργανώθηκε καὶ τὸ Α' Σπογγαλιευτικὸ Συνέδριο στὴ Ρόδο (Φεβρουάριος 1949) μὲ πρόεδρο καὶ γενικὸ εἰσηγητὴ Συμιακοὺς (Μιχ. Βολονάκης - Σωτ. Ἀγαπητίδης).

Ἀπὸ τὰ μέσα ὅμως τῆς δεκαετίας τοῦ '50 ἡ σπογγαλιεῖα τῆς Σύμης ἄρχισε νὰ πέφτει. Οἱ νεότεροι Συμιακοὶ δὲ θέλησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατέρα τους, ἀκόμη καὶ στὴν ἡγεσίᾳ τῶν σπογγαλιευτικῶν συγκροτημάτων. Μάταια τοὺς δίνονταν συνεχῶς ἰσχυρότερα κίνητρα. Τὰ παιδιὰ τόσο τῶν καπεταναίων ὅσο καὶ τῶν δυτῶν καὶ τῶν ἄλλων σφουγγαράδων ἀπέφευγαν τὸ ἐπικίνδuno ἐπάγγελμα καὶ προτιμοῦσαν τὸν δρόμο τῆς μεταναστεύσεως ἢ τὴ ναυτολόγηση σὲ ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἀπὸ τίς πολλὰς δεκάδες τῶν σφουγγαράδων ἔμειναν λίγες μονάδες, καὶ αὐτὲς ἀπὸ τίς μικρότερες καὶ τίς πρὸ ἀπαρχαιομένης μορφῆς (καγκάβες) καί, τελικὰ ἤλθε, πρὶν 10 - 12 χρόνια, ἡ πλήρης

1. Χ α β ι α ρ ᾱ Δ η μ ο σ θ. : Περὶ σπόγγων καὶ σπογγαλιείας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1916). Ἀ γ α π η τ ῖ δ η Σ.Ι.: «Ἡ ὁργάνωση τῶν σπογγαλιευτικῶν συγκροτημάτων, εἰδικότερα στὴ Σύμη», στὰ Συμιακά, Γ', σελ. 180 - 202.

έξαφάνιση του κλάδου. Αντίθετα η Κάλυμνος διατηρεί ακόμη σημαντική σπογγαλιευτική παρουσία και καλύπτει περισσότερο από άλλοτε ποσοστό στο σύνολο (γύρω στο 85%), γιατί και σ' άλλους παραδοσιακούς τόπους του κλάδου (Υδρα, Πόρο, Αἴγινα, Πειραιά) παράλυσε ή σπογγαλιεία και μόνη σχεδόν ή Λήμνος συνεχίζει την επίδοση αυτή, με μεγάλη όμως απόσταση από την Κάλυμνο.

Μία σοβαρή αίτία τῆς συρρικνώσεως του κλάδου είναι, πέρα από την επέκταση τῆς χρήσεως του τεχνητού σπόγγου, ο περιορισμός τῆς δράσεώς του στις ελληνικές θάλασσες (μᾶλλον φτωχές σέ σπογγαλιεύματα), ἐνῶ ὡς τῇ δεκαετία τοῦ '70 τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῶν σφουγγαριῶν ψαρευόταν στους πυθμένες ξένων χωρῶν (Βορ. Ἀφρική κυρίως). Σημειώνουμε ὅτι και στὸν τομέα τῆς σπογγαλιείας συγκροτήθηκε συνεταιριστική ὀργάνωση με πολὺ μέτρια ἐπιτυχία.

6. Βιοτεχνία. Βιομηχανικῆς κλίμακας μονάδες δὲν ὑφίστανται στὴ Σύμη, οὔτε εἶναι εὐκολο νὰ δημιουργηθοῦν, γιατί λείπουν οἱ πρῶτες ὕλες και ἄλλες ἀπαραίτητες προϋποθέσεις (τοπική ἀγορά, εἰδικευμένα στελέχη, ἐξωτερικὲς οἰκονομίες κ.λπ.)¹. Βιοτεχνικοῦ ὅμως τύπου δραστηριότητες ἀναπτύχθηκαν στὸ παρελθόν, ὑπάρχουν δὲ και σήμερα. Ὅρισμένοι βιοτεχνικοὶ κλάδοι εἶχαν ἐπιτυχημένες ἐπιδόσεις, πού ἐκδηλώνονταν στὴν καλὴ ποιότητα τῶν προϊόντων και τὴν πρόθυμη ἀνταπόκριση τῆς καταναλώσεως. Δὲν ἦσαν λίγες οἱ βιοτεχνίες πού κάλυπταν πλήρως τίς σχετικὲς με τὸ ἀντικείμενό τους ἀνάγκες και πραγματοποιοῦσαν ἐξαγωγές (ξυλουργικὲς βιοτεχνίες, ἀσβεστοποιεῖα, ναυπηγεῖα, σιδηρουργεῖα κ.λπ.). Καὶ σήμερα ὁρισμένοι βιοτεχνικοὶ κλάδοι —παλαιότεροι και νεότεροι— ἀναπτύσσουν δραστηριότητα στὴ Σύμη, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι με περιορισμένη ἐμβέλεια. Οἱ κυριότερες βιοτεχνικὲς δραστηριότητες εἶναι οἱ ἐξῆς :

α) *Ναυπηγεῖα.* Οἱ Συμιακοὶ ἐπιδόθηκαν στὴ ναυπηγικὴ ἀπὸ τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια και εἶχαν πολὺ καλὴ φήμη.² Ἡ μεγάλη ποικιλία και ἡ ἄριστη ποιότητα τῆς ἐργασίας τους ἐντυπωσίαζαν και ἔξω ἀπὸ τὸ νησί και, γι' αὐτὸ, οἱ συμιακὲς ναυπηγήσεις δὲν κάλυπταν μόνο τίς εὐρεῖες ἀνάγκες τῆς συμιακῆς οἰκονομίας (ναυτιλία, ἀλιεία, σπογγαλιεία), ἀλλὰ και πολλὲς ἄλλες πέρα ἀπὸ τὸ νησί, με παραγγελίες ἀπὸ ἄλλα μέρη. Ἐξάλλου, πολλοὶ συμιακοὶ ναυπηγοὶ ἐγκαταστάθηκαν σὲ διάφορα νησιά τοῦ Αἰγαίου - Ρόδο, Κῶ, Σάμο, Χίο, Πάρο

1. Σημειώνουμε ὅτι συχνὰ διατυπώνονται ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν πετρωμάτων ἀνθρακικοῦ ἀσβεστίου. Τὸ ΙΓΜΕ ἀνέλαβε πρόσφατα νὰ ἐπιχειρήσει τὴν κατάρτιση σχετικῆς μελέτης.

2. Ζορζοῦδης Ι. Γ.: «Ἡ ναυπηγικὴ στὴ Σύμη», στὰ Συμιακά, Β', σελ. 157-186.

κ.λπ.- καθώς και στην άλλη 'Ελλάδα (Βόλο, Καβάλα, 'Αλεξανδρούπολη, Κρανίδι κ.λπ.) και, ιδιαίτερα, στον Πειραιά (Πέραμα). 'Η άρραίωση του πληθυσμού και η ύφεση της ναυτιλίας και της σπογγαλιείας είχαν επακόλουθο την πτώση της ναυπηγικής δραστηριότητας και τη μεταφορά ενός μέρους της, κυρίως στη Ρόδο και στον Πειραιά.

'Αλλά και στην εποχή μας ο κλάδος αυτός δίνει κάποια ζωντάνια στο νησί. Διαπιστώνει κανείς αρκετά ζωηρή κίνηση ναυπηγήσεων στις θέσεις «Χαράνι» (δύο συγκροτήματα) «Πέδι» (τρία) και στην βόρεια πλευρά του παραλιακού τομέα της κάτω πόλεως (δύο). Τα σκάφη όμως που κτίζονται σήμερα είναι μικρότερα σε διαστάσεις σε σχέση με την παλαιότερη εποχή (μικρά τρεχαντήρια, βάρκες κ.λπ.) και λιγότερα σε αριθμό. 'Αλλά και σήμερα όμως εκτελούνται παραγγελίες από άλλα μέρη. Σημειώνουμε, ακόμη, ότι άρχισαν να κατασκευάζονται στη Σύμη και πλαστικά σκάφη. 'Ο κλάδος της ναυπηγικής στη Σύμη είναι βιώσιμος και αναπτύξιμος. Πολύ θα συντελούσε στην προώθησή του, η εκτέλεση έργων ύποδομής στα ναυπηγεία και η θέσπιση όρισμένων κινήτρων για την προσέλκυση ναυπηγών και παραγγελιών, καθώς και η δημιουργία κάποιας Σχολής μαθητείας ναυπηγών, έστω με μεταβατικό χαρακτήρα. Παρατηρείται, τον τελευταίο καιρό, κάποια κίνηση για εκπόνηση τεχνικοοικονομικής μελέτης εγκαταστάσεως μικρής ναυπηγοεπισκευαστικής μονάδας.

β) *Ξυλουργικά εργαστήρια.* Και στον ξυλουργικό τομέα, η Σύμη έχει αξιόλογη επίδοση. 'Ο αριθμός των ξυλουργικών βιοτεχνιών ήταν στο παρελθόν σημαντικός, η ποιότητα της εργασίας ύψηλή, η κατανομή σε υποκλάδους χαρακτηριστική της εξειδικεύσεως και η παραγωγή αρκετά μεγάλη, ώστε και πλήρης ικανοποίηση της τοπικής πελατείας να επιτυγχάνεται και εξαγωγές να πραγματοποιούνται. Σημειώνουμε, ότι ο βαθμός εξειδικευμένης κατανομής ήταν τόσος, ώστε υπήρχαν ξυλουργικά εργαστήρια που ήταν προσανατολισμένα στην κατασκευή τραπεζών (από κεϊ βγήκε η προσωινμία «Τραπεζάς») ή καρεκλών («καρεκλάς»). 'Ακόμη και για τα κουπιά των σκαφών υπήρχε ειδικευμένο εργαστήριο. 'Η ύψηλή ποιότητα εξασφαλιζόταν με την προσεκτική επεξεργασία του ξύλου από τους επιδέξιους συμιακούς τεχνίτες, από τους οποίους πολλοί είχαν αξιόλογες πρακτικές γνώσεις ξυλογλυπτικής.

Σήμερα επίσης, ο κλάδος της ξυλουργικής ευδοκιμεί σε κάπως, βέβαια, περιορισμένη έκταση, χωρίς να ύστερεί σε ποιότητα προϊόντων από την παλιά εποχή. Και στις μέρες μας υπάρχει αρκετή ποικιλία ξυλουργικών επιδόσεων (επιπλοποιοί, σπιτομαραγκοί κ.λπ.), δέ λείπουν δέ ούτε η ξυλογλυπτική ειδικευση (εργαστήρια 'Ηλία Ζουρούδη και Νικ. Τσαβαρῆ) ούτε οι εξαγωγές ειδών επιπλοποιίας.

'Η λεπτή τέχνη της συμαϊκής ξυλογλυπτικής εμφανίζεται και στα εξάι-

ρετα μικροξυλογλυπτικά έργα του 'Αντώνη Πολιᾶ, ὁ ὁποῖος στὸ ἐργαστήριό του φιλοτεχνεῖ, ἀπὸ τὸ 1957, κυρίως πλοιάρια ποῦ βραβεύθηκαν ἐπανειλημμένα. Τὰ ἔργα του εἶναι περιζήτητα ἀπὸ τοὺς Συμιακοὺς τῆς διασπορᾶς καὶ ἀπὸ ξένους.¹

γ) Σιδηρουργεῖα. Στὸν τομέα τῆς σιδηρουργίας ἡ Σύμη εἶχε προοδεύσει, γιατί ἐπρόκειτο γιὰ κλάδο σχετιζόμενο μὲ τὶς ναυτιλιακὲς καὶ τὶς ἀλιευτικὲς δραστηριότητες τοῦ νησιοῦ. Σὲ ἔκταση, ἐξοπλισμὸ καὶ κύκλο ἐργασιῶν τὰ 4-5 σιδηρουργεῖα τῆς παλιᾶς ἐποχῆς δὲν ὑστεροῦσαν ἀπὸ τὸ μέσο ἐπίπεδο τῶν ἀντίστοιχων ἐργαστηρίων τοῦ Πειραιᾶ. Πέρα ἀπὸ τὴν ἐξυπηρέτηση βασικῶν κλάδων τῆς συμαϊκῆς οἰκονομίας, πραγματοποιοῦσαν κατασκευὲς καὶ ἐπισκευὲς κατὰ παραγγελία πελατῶν ἀπὸ ἄλλα νησιά καὶ ἰδίως τὴ Ρόδο (ὕδραν-τλίες, κιγκλιδώματα κ.λπ.). Ἡ δραστηριότητά τους ἔφτανε καὶ σὲ ἐξαγωγὲς προϊόντων σὲ μακρυνότερους τόπους, ὅπως συνέβαινε μὲ τὶς ὀνομαστὲς καμπάνες γιὰ τὶς ἐκκλησίες. Τὴν τέχνη τῆς κατασκευῆς καμπανῶν μετέδωσε στὴ Σύμη τὸν περασμένο αἰῶνα εἰδικὸς ποῦ μετακλήθηκε ἀπὸ τὴ Σύρο (πρωτοβουλία τοῦ σιδηρουργεῖου Ἀναστασιάδη, τὸ ὁποῖο ἐγκατέστησε εἰδικὸ χυτήριο γιὰ τὶς καμπάνες στὸ Νημποριό).

Τὰ σιδηρουργεῖα τῆς Σύμης σήμερα εἶναι πολὺ λίγα (δύο) σὲ συνδυασμὸ μὲ μηχανουργεῖο. Ἐχουν ὅμως ὄργανο ἐργασιῶν ποῦ συνδέονται μὲ τὶς οἰκοδομὲς, τὰ ναυπηγεῖα καὶ τὰ πλωτὰ μέσα. Ὁ τεχνικὸς τους ἐξοπλισμὸς δὲν εἶναι ἐντελῶς συγχρονισμένος. Συγκεντρώνουν, πάντως, τὶς προϋποθέσεις τῆς ἐπιβιώσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι πολὺ παλιὸ καὶ τὸ ἄλλο πολὺ νέο.

δ) Ἀσβεστοποιεῖα. Ἡ πέτρα τῆς Σύμης προσφέρεται γιὰ τὴν παραγωγὴ ἀσβέστη καλῆς ποιότητος. Αὐτὸ εἶχε ἐπισημανθεῖ ἀπὸ καιρὸ, κι ἔτσι ἀναπτύχθηκε ἀπὸ νωρὶς ἡ ἀσβεστοποιεῖα. Ὁ ἀσβέστης παραγόταν σὲ «καμίνια» (5 - 6) ἐγκατεστημένα στὴ θέση «Μῶλος» τῆς κάτω πόλεως ἀπὸ μερικὲς οἰκογένειες ποῦ εἶχαν εἰδικευθεῖ στὸν κλάδο. Ἡ παραγωγὴ κάλυπτε ἄνετα τὶς τοπικὲς ἀνάγκες καὶ τὸ πλεόνασμα τῆς ἐξαγόταν ὄχι μόνο στ' ἄλλα νησιά, ἀλλὰ καὶ παραπέρα, ἀκόμη καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου.

Ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια ὅμως ὁ κλάδος τῆς ἀσβεστοποιεῖας βρίσκεται σὲ παρακμὴ καὶ οἱ τοπικὲς ἀνάγκες ἱκανοποιοῦνται ἀπὸ εἰσαγωγές. Ἐνα μόνον «καμίνι» λειτουργεῖ, κι αὐτὸ κατὰ διαλείμματα, γιὰ κάλυψη μικροῦ μέρους τῶν ἀναγκῶν. Ὡστόσο, δὲ θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἀναζωογονηθεῖ ὁ κλάδος αὐτός καὶ

1. Ἰδιαιτέρη ἐκτίμηση εἶχε στὸ παρελθὸν ἡ δεξιотехνία τῶν Συμιακῶν στὴν ἀγιογραφία. Πέρα ἀπὸ τὴν προσφορὰ τῶν Συμιακῶν ἀγιογράφων στὶς ἐνοριακὲς ἐκκλησίες τοῦ νησιοῦ τους, οἱ φημισμένοι αὐτοὶ καλλιτέχνες ἔδρασαν εὐδόκιμα καὶ στὰ ἄλλα νησιά τοῦ συμπλέγματος (Ρόδο, Κάρπαθος, Τῆλο, Νίσυρος, Χάλκη κ.λπ.).

νά εξοικονομήσει εξερχόμενο χρήμα, ακόμη και για να γίνει πηγή εσόδων από εξαγωγές. Οι προϋποθέσεις που χρειάζονται για την αναβίωση του, με λίγες προσπάθειες, μπορούν να πληρωθούν. 'Η σημερινή δημοτική 'Αρχή σκέπτεται να αναλάβει σχετική πρωτοβουλία.

Δύο συναφείς κλάδοι, που παράγουν οικοδομικά υλικά, έκαμαν την εμφάνισή τους στη Σύμη τα τελευταία χρόνια: αα) 'Η παραγωγή άμμοχάλικου που γίνεται με την εκμετάλλευση λατομείων σε περιοχή όχι πολύ μακρινή από την πόλη. Το λατομείο αυτό, που άρχισε να λειτουργεί από το 1976, διαθέτει μηχανικά μέσα και έχει παραγωγή, ή όποια υποκατάσχεσε σημαντικό τμήμα της εισαγωγής των αντίστοιχων λατομικών προϊόντων, και ββ) 'Η τσιμεντο-τουβλοποιία, ή όποια διαθέτει μια μικρή μονάδα που χρησιμοποιεί πολύ απλά μέσα (ελάχιστα μηχανικά μέσα) και καλύπτει τις ανάγκες στο είδος αυτό του εργολάβου φορέα της.

ε) Χαλβαδοποιία. 'Ο κλάδος αυτός διαθέτει ένα μόνο εργαστήριο που λειτουργεί από το 1830 για παραγωγή ταχινιού και χαλβά. "Άρχισε ως ίπποκίνητο και από μερικές δεκαετίες είναι εξοπλισμένο με μηχανικά μέσα (κατασκευής του επιχειρηματία Παπαδόπουλου). Τα προϊόντα είναι περιζήτητα τόσο από την εγχώρα όσο και από τη ξένη κατανάλωση (εξαγωγή του 80% στα νησιά της Δωδεκανήσου). Πριν από μερικά χρόνια ή επιχείρηση αυτή πρόσθεσε στα προϊόντα της το λουκούμι που είναι, κι αυτό, εξαιρετικής ποιότητας. Το 1978 διακόπηκε ή παραγωγή ταχινιού και χαλβά και ή δραστηριότητα περιορίστηκε στο νέο είδος, εξαιτίας της ελλείψεως κατάλληλου προσωπικού, ήδη όμως ξανάρχισε να λειτουργεί και πάλι κανονικά.

στ) Βιοτεχνία αναψυκτικών ποτών. Πρόκειται για νέο κλάδο που λειτούργησε μόνο 15 χρόνια (1956 - 1980) με ετήσια παραγωγή 7 - 8.000 κιβώτια ποτών (λεμονάδες και πορτοκαλάδες), με πρώτη ύλη αρχικά το βρόχινο νερό και, αργότερα, το νερό της πηγής «Βρυσί». 'Η διακοπή της λειτουργίας οφείλεται στις δυσχέρειες για την προμήθεια του νερού και στην πολιτική που ακολουθείται. 'Αναγνωρίζεται μεγαλύτερο έμπορικό κέρδος (12%) από το βιοτεχνικό (8%). "Έτσι, ενώ από την άποψη της αγοράς υπάρχουν περιθώρια προώθησεως μεγαλύτερου όγκου παραγωγής (τουρισμός), ό επιχειρηματίας 'Αθαν. Καρδαλίνος αναγκάστηκε να μετατρέψει ή δραστηριότητα του από βιοτεχνική σε έμπορική, εισάγοντας τα αναψυκτικά από τη Ρόδο. Εύτυχως διατηρεί πάντοτε τη διάθεση να προβεί σε επαναλειτουργία της μονάδας του, αν βελτιωθούν οι προϋποθέσεις, και να επεκτείνει, μάλιστα, τις εγκαταστάσεις του, αν του δοθεί ανάλογο βιοτεχνικό δάνειο.

ζ) Χρυσοχοία - άργυροχοία. "Όπως και στο παρελθόν, υπάρχουν και σήμερα στη Σύμη τρία καταστήματα που διαθέτουν είδη χρυσοχοίας και άργυροχοίας, τα όποια εργάζονται άποδοτικά, το καλοκαίρι ιδίως (με τους έπι-

σκέπτες και τούς τουρίστες). 'Ενώ όμως άλλοτε οί χρυσοχόοι κατασκεύαζαν επιτοπίως τὰ εἶδη ποῦ πουλοῦσαν, τώρα ἡ δραστηριότητα τους μετατράπηκε σὲ καθαρά ἐμπορική. "Ετσι ἔφυγε καὶ ὁ κλάδος αὐτὸς ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν βιοτεχνιῶν τῆς Σύμης καὶ περιορίστηκε στὶς ἐμπορικὲς δραστηριότητες.

η) 'Αρτοποιία. 'Η ἐπίδοση στὴν ἀρτοποιία εἶναι σχετικὰ νέα, γιατί πρωτύτερα ἡ λειτουργία τῶν οἰκογενειακῶν φούρνων ἄφηνε λίγα περιθώρια γιὰ τέτοιες βιοτεχνίες. 'Η ἀλλαγὴ όμως στοὺς τρόπους ζωῆς ποῦ, πέρα ἀπὸ ἄλλα, εἶχε τὴ συνέπεια νὰ προμηθεύεται ὁ πολὺς κόσμος τὸ ψωμί του ἀπὸ ἐπαγγελματικούς φούρνους, ὑποκίνησε μερικοὺς Συμιακοὺς νὰ ὀργανώσουν μικροεπιχειρήσεις ἀρτοποιίας. 'Η τουριστικὴ ἀνάπτυξη, ἐξάλλου, ἀποτέλεσε παράγοντα ἐνισχύσεως τῆς δραστηριότητος αὐτῆς. Σήμερα λειτουργοῦν στὴν κάτω πόλη τρεῖς φούρνοι παλιοῦ βιοτεχνικοῦ τύπου καὶ ἓνας στὴν ἄνω πόλη, συγχρονισμένος ἀπὸ ἄποψη μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ποῦ τὸν ὀνομάζει ὁ λαὸς «γερμανικό», γιατί τὰ τεχνικὰ μέσα προέρχονται ἀπὸ τὴ Γερμανία.

Σημειώνουμε ἐδῶ, ὅτι στὸ παρελθὸν λειτουργοῦσαν καὶ μονάδες ἀλευροποιίας. Οἱ περισσότερες ἦσαν πρωτόγονης μορφῆς, δηλαδὴ ἀνεμόμυλοι παλιοῦ τύπου (στὸ ἴδιο παραδοσιακὸ κτίριο στεγαζόταν καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ μυλωνά) καὶ ἓνας «μύλος» τεχνικὰ συγχρονισμένος βιομηχανικοῦ τύπου μὲ φορέα ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση. 'Απὸ ὅλα αὐτὰ —τούς ἀνεμόμυλους καὶ τὴ «φάμπρικα»— τίποτε δὲν ἔμεινε σὲ λειτουργία ἀπὸ πολλὰς δεκαετίες.

θ) Ζαχαροπλαστική. 'Ο κλάδος αὐτὸς παρουσίασε ἀνάπτυξη στὸ παρελθόν. Τὰ ἐργαστήρια ζαχαροπλαστικῆς δὲν ἦσαν πολλὰ, ἀλλὰ τὰ προϊόντα τους εἶχαν ἀρκετὴ ποικιλία καὶ καλὴ ποιότητα. 'Ορισμένα εἶδη, ὅπως τὰ λουκούμια, τὰ ζητοῦσαν καὶ πέρα ἀπὸ τὴ Σύμη. Τώρα λειτουργοῦν δύο - τρία ζαχαροπλαστεῖα, ἀλλὰ κι αὐτὰ μὲ λίγα προϊόντα ποῦ παράγονται σὲ μικρὲς ποσότητες. 'Η κατανάλωση ἐξυπηρετεῖται μὲ εἰσαγωγὰς ἀπὸ τὴ Ρόδο.

Δύο νέοι βιοτεχνικοὶ κλάδοι, ποῦ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους μεταπολεμικά, σύντομα ἀτόνησαν : ἡ ἐπεξεργασία τεμαχιδίων δερμάτων καὶ ἡ κατασκευὴ ἀσπρορρούχων: α) 'Η ἐπεξεργασία δερμάτων, ποῦ εἰσάγονταν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, ἀπασχολοῦσε 10 - 12 κορίτσια, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν συρραφὴ τῶν τεμαχιδίων, τὸ δὲ δημιουργούμενο προϊόν ἐπανεξαγόταν μὲ σχετικὰ σημαντικὴ προστιθέμενη ἀξία. β) 'Η κατασκευὴ ἀσπρορρούχων καί, ἰδιαίτερα, ὑποκαμίσων ὑποκινήθηκε ἀπὸ τὴν ΠΕΥ μὲ εἰδικὴ χρηματοδότηση καὶ μὲ ἐξειδίκευση κοριτσιῶν. Στὴ συνέχεια, ἡ μονάδα αὐτὴ μεταβιβάστηκε σὲ ἰδιώτη ἐπιχειρηματία (τὸν 'Αν. Καλαφατά), ὁ ὁποῖος τὴ λειτούργησε περὶ τὰ 10 χρόνια (1966 - 1975), ἀπασχολώντας 15 περίπου νέες. 'Η ποιότητα τῶν προϊόντων ἦταν ἱκανοποιητικὴ καὶ τὸ κόστος μᾶλλον χαμηλό. Κι αὐτὴ όμως ἡ βιοτεχνία σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ.

'Η κύρια αἰτία διακοπῆς τῆς λειτουργίας τῶν δύο αὐτῶν νέων βιοτεχνιῶν

κλάδων ήταν ή συνεχής έναλλαγή των απασχολουμένων γυναικών. "Όσες άρχιζαν νά εργάζονται ήσαν πολύ νέα κορίτσια πού δέν είχαν τίς σχετικές γνώσεις και χρειάζονταν κάποιο χρόνο για την απόκτησή τους και την εξάσκηση στη δουλειά. "Εως ότου όμως συμβεί αυτό, έρχονταν σέ ήλικία γάμου κι όταν παντρεύονταν έπαυαν —σύμφωνα μέ την τοπική συνήθεια— νά εργάζονται. "Έτσι ό επιχειρηματίας τίς έχανε τότε πού γίνονταν αποδοτικές και τίς αντί-καθιστούσε μέ νέες άδασείς πού έμεναν κι αυτές λίγο καιρό.

Άναπτύξιμος είναι ό κλάδος τής χειροτεχνίας (πλεκτά, ύφαντά, ταπέτα), ό όποιος θά μπορούσε νά απασχολήσει γυναίκες εργαζόμενες στό σπίτι τους.

7. Έλεύθερα επαγγέλματα. Πρέπει νά κάμουμε διάκριση των επαγγελματιών ανάμεσα σέ κείνα πού προϋποθέτουν πανεπιστημιακό δίπλωμα και στίς άλλες ανεξάρτητες επαγγελματικές κατηγορίες. Άπό τά πρώτα έχουμε στη Σύμη μόνο τους γιατρούς, αλλά κι' αυτοί είναι ύπαλληλοποιημένοι. Δικηγόροι και μηχανικοί δέν υπάρχουν και ή Σύμη εξυπηρετείται άπ' έξω, κυρίως άπό τή Ρόδο.

Στά κοινά έλεύθερα επαγγέλματα ύφίσταται σχετική ποικιλία. "Έχουν μάλιστα κάμει την εμφάνισή τους και νέες επαγγελματικές επιδόσεις χαρακτηριστικές τής ανόδου τής βιοτικής στάθμης και τής τουριστικής ανάπτυξεως: καταστήματα τουριστικών ειδών, άνθοπωλεϊο, βιβλιοπωλεϊο-χαρτοπωλεϊο, κατάστημα έμφιαλωμένων οίνοπνευματωδών ποτών, ηλεκτρονικών παιχνιδίων κ.λπ.). Σέ αρκετά επαγγέλματα ύπάρχει εμφανής πληθωρισμός (ύπερπαραγελματισμός), ιδίως στό μικρεμπόριο, τά καφενεϊα κλπ.

Στίς άλλες συμαϊκές οικονομικές δραστηριότητες —τήν οικοδομική, τή ναυτιλιακή, τήν τουριστική και τήν έμπορική— δέν επέκτεινόμαστε γιατί γι' αυτές κάνουμε λόγο σέ άλλες παραγράφους.

Σημειώνουμε, ότι στη Σύμη ύπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός επαγγελματιών και πολύ μικρός μισθωτών, πράγμα πού φαίνεται άπό τό γεγονός ότι τό 1971 σέ ένα σύνολο 178 καταστημάτων εργάζονταν 287 άτομα πού σημαίνει ότι : α) ή Σύμη είχε άναλογικά μέ τόν πληθυσμό της πολλά καταστήματα (ή μεγάλη πλειονότης είναι του τριτογενούς τομέα) και β) στα 178 καταστήματα απασχολούνταν μόνο 109 άτομα κι άπ' αυτά, άσφαλώς, ένα μέρος ήταν μέλη τής οικογενείας τους. Οί πραγματικοί μισθωτοί ήσαν πολύ λίγοι.

II. Οί ναυτιλιακές επιδόσεις. — ΠΑΝΑΕ και ΑΝΕΣ

Οί ναυτιλιακές δραστηριότητες στη Σύμη είχαν σημειώσει μεγάλη ανάπτυξη στό παρελθόν. "Η ναυτιλία για την εξυπηρέτηση του έμπορίου του νησιού, αλλά και ξένων μεταφορών, αποτελούσε κύριο κλάδο τής συμαϊκής οικονομίας. Πολλές δεκάδες μεγάλων ιστιοφόρων διέσχιζαν τή Μεσόγειο και εκ-

τελοῦσαν διεθνεῖς μεταφορές. Ἀτυχῶς ὅμως, ὅταν πέρασε ἡ ἐποχὴ τῆς ἱστιοφόρου ναυτιλίας, οἱ Συμιακοὶ δὲν προσαρμόστηκαν στὶς ἐξελίξεις καὶ δὲ μετέτρεψαν τὸν ἱστιοφόρο στόλο τους σὲ ἀτμήρη. Ἡ Σύμη, δηλαδὴ, δὲν ἀνέδειξε ἐφοπλιστὲς συγχρόνου τύπου. Μόνο ἕξω ἀπὸ τὸ νησί ἀναπτύχθηκαν λίγες τέτοιες δραστηριότητες μεταπολεμικὰ (Πειραιάς, Η.Π.Α.).

Καὶ σήμερα ὅμως ἡ ναυτιλία ἀποτελεῖ σπουδαῖο κλάδο γιὰ τὴ Σύμη. Ἐνα σημαντικὸ τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ ἀσχολεῖται μὲ τὴ ναυτιλία. Οἱ ἐπιδόσεις τους εἶναι διάφορες: Ἀρκετοὶ Συμιακοὶ εἶναι ἰδιοκτῆτες μικρῶν πλοίων μὲ περιορισμένη ἀκτίνα δράσεως (ἐπιβατηγὰ καὶ τουριστικὰ ἡμερόπλοια, σκάφη μεταφορᾶς φορτίων, τροφίμων κ.λπ. μεταξὺ Σύμης καὶ Ρόδου). Ἡ μεγάλη ὅμως ἀναλογία τῶν Συμαϊκῶν τῆς Σύμης ποὺ ἐπιδίδονται στὴ ναυτιλία ἀποτελεῖται ἀπὸ ναυτιλλομένους σὲ φορτηγὰ πλοῖα τοῦ ἐλληνικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου. Ὁ ἀριθμὸς τους κυμαίνεται γύρω στοὺς 350. Οἱ περισσότεροι εἶναι ἀξιωματικοὶ (πλοίαρχοι, μηχανικοί, ἀστυρματιστές).

Οἱ ναυτικοὶ τῆς Σύμης ἱδρυσαν τὸ 1976 τὴν Πανσυμαϊκὴ Ναυτικὴ Ἐνωσὴ (ΠΑΝΑΕ) μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἅγιος Νικόλαος». Τὰ μέλη τῆς ξεπερνοῦν τὰ 300. Ἀσχολεῖται πρωταρχικὰ μὲ τὴ σύσφιξη τῶν σχέσεων τῶν μελῶν τῆς καὶ τὴν ἐξυπηρέτησή τους, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται καί, γενικότερα, γιὰ τὴν πρόοδο τῆς Σύμης καὶ τὴν ἀνακούφιση ὅσων ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ βοήθεια.

Ἐτσι, συνέβαλε οὐσιαστικὰ στὴν ἱδρυση δύο δημοτικῶν πυροσβεστικῶν σταθμῶν καὶ στὴν ὀργάνωση παιδικῆς χαρᾶς στὸ Χωριὸ σὲ χῶρο ποὺ παραχώρησε ὁ Δῆμος, ἔχει δὲ προοπτικὲς καὶ γιὰ ἄλλα ἔργα γενικώτερου ἐνδιαφέροντος.

Σὰν πρῶτο στόχο τῆς ἡ ΠΑΝΑΕ ἔθεσε τὴν ἱδρυση στὴ Σύμη παραρτήματος τοῦ Οἴκου τοῦ Ναύτου, πράγμα ποὺ τὸ πέτυχε σύντομα. Ἄλλος στόχος ἦταν ἡ ἀπόκτηση πλοίου ποὺ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὸν πληθυσμὸ μὲ κριτήριο κοινωνικὸ (λειτουργία καὶ τοὺς ἄγονους μῆνες, μεταφορὲς σὲ περιπτώσεις ἐκτακτῆς ἀνάγκης κ.λπ.). Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ συγκροτήθηκε τὸ 1978 μιὰ ἐπιχείρηση λαϊκῆς βάσεως, ἡ Ἀνώνυμη Ναυτιλιακὴ Ἑταιρία Σύμης (ΑΝΕΣ) μὲ μετοχικὸ κεφάλαιο 6 ἑκατ. δραχμές. Οἱ μέτοχοι, κατὰ τὸ καταστατικὸ πρέπει νὰ εἶναι Συμιακοὶ τουλάχιστον στὸ 80% τοῦ κεφαλαίου, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ μετέχει σὲ ποσοστὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ 5% τοῦ συνόλου.

Πρόθυμα οἱ Συμιακοὶ κάλυψαν τὸ μετοχικὸ κεφάλαιο. 800 περίπου πρόσωπα —Συμιακοὶ τῆς Σύμης καὶ τῆς Ρόδου κυρίως— ἀγόρασαν μετοχές τῆς ΑΝΕΣ. Οἱ περισσότεροι πῆραν ἀπὸ λίγες μετοχές. Σχετικὰ μεγάλο ἀριθμὸ ἀγόρασαν ὁ Δῆμος Σύμης, ἡ Μονὴ Πανορμίτη καὶ 4 - 5 ἰδιῶτες. Γιὰ νὰ ἀποτελέσει τὸ κεφάλαιο τῆς ΑΝΕΣ βάση στὴν ἀγορὰ τοῦ πλοίου, ἔγινε τὸ ἐπόμενο ἔτος αὔξησις τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου σὲ διπλάσιο μέγεθος. Οἱ νέες μετοχές διατέθηκαν πάλι σύντομα καὶ μὲ ἀφειρητὰ τὰ 12 ἑκατ. δραχμές ἔγιναν οἱ βολιδοδοσικότητες γιὰ τὴν ἀπόκτηση πλοίου. Τὸ σκάφος ὅμως ποὺ ἐπίση-

μάνθηκε (νεότευκτο κατασκευής 1979 - 80) κόστιζε 27 έκ.τ. Για την αγορά του χρειάστηκε δάνειο, τὸ ὁποῖο χορηγήθηκε ἀπὸ τὴν Ἑμπορικὴ Τράπεζα (15 έκ.τ.) γιὰ 10 ἔτη μὲ τόκο 18¹/₂%. Στὴν πραγματικότητα ἡ ἐπιβάρυνση ἦταν πολὺ μικρότερη (5%), γιατί τὰ 13¹/₂% ἐπιδοτήθηκαν ἀπὸ τὸ Κράτος.

Τὸ σκάφος, στὸ ὁποῖο δόθηκε τὸ ὄνομα «Σύμη 1», εἶναι ἡμερόπλοιο ἐπιβατικὸ καὶ ὀχηματοαγωγὸ (χωρητικότητας 4 - 5 ἰδιωτικῶν αὐτοκινήτων) μὲ δυνατότητα νὰ μεταφέρει 231 ἐπιβάτες ἢ 216 τουρίστες τὸ καλοκαίρι καὶ 96 ἐπιβάτες τὸν χειμῶνα. Ἡ ἐπ'ἀνδρῶσή του εἶναι περιορισμένη (1 πλοίαρχος, 2 μηχανικοί, 1 ναύκληρος, 2 ναῦτες καὶ 1 ναυτόπαις, σύνολο 7 ἄτομα).

Τὸ πλοῖο τέθηκε σὲ λειτουργία στὶς 16 - 11 - 1980 καὶ ὥπως ἦταν φυσικὸ τὸ πρῶτο ἔτος εἶχε παθητικὸ, γιατί μόνο ἡ θερινὴ περίοδος (Ἀπρίλιος - Ὀκτώβριος) ἀφήνει περίσσειμα στὴ διαχείριση. Ἀντίθετα τὸ 1981 ἄφησε πλεόνασμα πὺ ἐξουδετέρωσε τὸ ἔλλειμμα τοῦ 1980, τὸ δὲ 1982 τὸ πλεόνασμα ἦταν ὑπερδιπλάσιο σὲ σχέση μὲ τὸ 1981. Ἡ καλὴ πορεία τῶν ἐργασιῶν τοῦ «Σύμη 1» γέμισε μὲ αἰσιοδοξία τὴ διοίκηση τῆς ANEΣ καὶ προγραμματίζει τῶρα τὴν ἀπόκτηση δευτέρου σκάφους μὲ τὸν ἴδιο ἢ παρεμφερὲ σκοπὸ. Γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς προθέσεως αὐτῆς ἀποφασίσθηκε ἡ αὐξηση τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου σὲ 18 έκ.τ. δρχ. (πρόσθετα 6 έκ.τ.), ἡ ὁποία προχώρησε ἱκανοποιητικά.

Σημειώνουμε, ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ καταστατικὸ τῆς ἡ ANEΣ μπορεῖ νὰ ἐπιδoteῖ στὸν θαλάσσιο τουρισμὸ, γενικότερα, καθὼς καὶ σὲ ναυπηγοεπισκευαστικὲς ἐργασίες. Ἐπίσης καθορίζεται ὅτι μπορεῖ νὰ συμμετέχει σὲ κοινοπραξίες πὺ ἔχουν ἀντικείμενα συναφῇ μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς, καθὼς καὶ νὰ ἰδρύει θυγατρικὲς ἐπιχειρήσεις. Μιὰ τέτοια κοινοπραξία ἔγινε μὲ τὸ Δῆμο Σύμης: ἡ ἐταιρία ἐμπορίας ὑγρῶν καυσίμων (συμμετοχὴ ANEΣ 49%). Πρόσφατα (1983) ἐξουσιοδοτήθηκε τὸ Δ.Σ. τῆς ANEΣ γιὰ τὴν σύσταση θυγατρικῆς τουριστικῆς ἐταιρίας μὲ βασικὸ σκοπὸ τὴ δημιουργία ξενοδοχείου.

III. Ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξη

Ἡ Σύμη διαθέτει σημαντικὲς τουριστικὲς ἑλξεις: Ἀναφέρουμε, ἰδιαιτέρα, τὴν ἰδιόρρυθμη γεωφυσικὴ τῆς ὕψῃ, τὴν ἀμφιθεατρικὴ πολεοδομικὴ τῆς συγκρότηση, τὸν ἐνιαῖο ἀρχιτεκτονικὸ τῆς ρυθμὸ (νεοκλασικὸ) τὴν καθαρότητα τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τῆς θάλασσας, τὰ ὠραῖα ὄρεινά τῆς τοπία καὶ τοὺς γραφικοὺς τῆς ὄρους, τὸ ἐξαιρετὸ κλίμα καὶ τὰ φιλόξενα αἰσθήματα τῶν κατοίκων τῆς. Στὶς εὐμενεῖς αὐτὲς προϋποθέσεις ὀφείλουμε νὰ προσθέσουμε, ὡς θετικὸς παράγοντες, τὴ γειτνίαση μὲ τὴν τουριστικὰ ἀναπτυγμένη Ρόδο, πὺ βοήθησε νὰ γίνεῖ ἡ Σύμη ἓνα εἶδος τουριστικοῦ δορυφόρου τῆς δωδεκανησιακῆς πρωτεύουσας καὶ τὴν κάποιαν προβολὴ πὺ ἔγινε γιὰ τὸ νησί. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παρασιωπήσουμε τὸ αἰσθητικὸ καὶ τὸ ἱστορικὸ — παλαιὸ καὶ πρόσφατο — ἐν-

διαφέρον που παρουσιάζει η Σύμη, για το οποίο ο οικισμός χαρακτηρίστηκε διατηρητέος, καθώς και την αρχαιολογική πλευρά, που άρχισε να κινεί την προσοχή με διάφορα ερήματα και συναφείς επισημάνσεις τις οποίες συντέλεσαν και μερικοί συμπατριώτες αρχαιόφιλοι (Κ. Καντουνίας, Κ. Φαρμακίδης κ.λπ.). Αναφέρουμε, ακόμη, την ακτινοβολία που έχει η Μονή του πολιούχου της Σύμης Ταξιάρχου Μιχαήλ του Πανορμίτου, η οποία προσελκύει επισκέπτες από διάφορα μέρη¹.

Μέχρι τη δεκαετία του '60 δεν ήταν δυνατό να γίνει σοβαρός λόγος για τουρισμό της Σύμης. Το νησί δε διέθετε καμιά σχετική υποδομή και ήταν άγνωστο. Ένδειξε αποτελούσε η πολύ χαμηλή τιμή του σπιτιού και των οικοπέδων.

Η τουριστική ανάπτυξη που σημειώθηκε στην Ελλάδα, γενικότερα, και στα Δωδεκάνησα —και μάλιστα στην κοντινή Ρόδο— ειδικότερα είχε τις επιπτώσεις της και στη Σύμη. Στο βασικό αυτό στοιχείο, προστέθηκε και το ζωντάνεμα του ενδιαφέροντος των αποδήμων Συμιαίων για το νησί τους, που έγινε αφορμή τακτικών επισκέψεων και παραμονής για παραθερισμό.

Η υπερανάπτυξη του τουρισμού στη Ρόδο έχει συγκεκριμένο αντίκτυπο στη Σύμη, να την επισκέπτονται καθημερινά —στη διάρκεια του τουριστικού επταμήνου— πολλοί ξένοι που κάνουν ήμερήσιες εκδρομές στη Σύμη με συνέπεια να αναπτύσσεται κίνηση όχι μόνο στα κέντρα τουριστικών υπηρεσιών, αλλά και στο εμπόριο. Έννοείται, βέβαια, ότι οι επισκέπτες αυτοί δε χαρακτηρίζονται ως τουρίστες, γιατί δε διανυκτερεύουν στη Σύμη. Εκτός από τους επισκέπτες του τύπου αυτού, αρκετοί έρχονται στο νησί με θαλαμηγούς. Οι επιβαίνοντες εξυπηρετούνται για φαγητό στα εστιατόρια της Σύμης, διανυκτερεύουν όμως στο σκάφος που παραμένει μερικές μέρες στο κεντρικό λιμάνι ή και στους διαφόρους όρμους του νησιού.

Πέρα από τους επισκέπτες των ήμεροπλοίων και των θαλαμηγών, υπάρχουν οι κανονικοί τουρίστες που έρχονται με τη μεσολάβηση των τουριστικών γραφείων της πόλεως και διαμένουν σε ξενοδοχεία, πανσιόν και, προπαντός, σε σπίτια νοικιασμένα από τους επιχειρηματίες. Οι τουρίστες της κατηγορίας αυτής μένουν στη Σύμη συνήθως 15 ημέρες, μερικοί όμως λιγότερο (1 εβδομάδα) ή και περισσότερο (μέχρι 5 εβδομάδες). Είναι σχεδόν όλοι ξένοι και κυρίως Άγγλοι (το 70%).

Σταθερότεροι, βέβαια, παραθεριστές είναι οι Συμιακοί που μένουν στη Ρόδο, τον Πειραιά, την Αθήνα κ.λπ. Πολλές οικογένειες περνούν ένα μέρος του καλοκαιριού στη Σύμη (15 - 30 ημέρες ή και παραπάνω) και διαμένουν, κατά το πλείστον, σε ιδιόκτητά τους ή σε σπίτια συγγενών που βρίσκονται είτε στην πόλη είτε σε θέρετρο του νησιού (κυρίως Πέδι ή Νημποριά) είτε στον Πανορμίτη.

1. Βλ. Χ α τ ζ η φ ώ τ η 'Ι. Μ.: Τουριστικός οδηγός της νήσου Σύμης (1972), Κ α ρ α κ α τ σ ά ν η Α. - Φ α ρ μ α κ ί δ ης Κ.: Οδηγός της Σύμης.

Δὲν εἶναι ὅμως λίγοι καὶ οἱ Συμιακοὶ ποὺ ἔρχονται στὴ Σύμη ἀπὸ μακρινὰ μέρη (ΗΠΑ, Αὐστραλία, Ζαῖρ κ.λπ.) γιὰ νὰ περάσουν μερικὲς ἐβδομάδες ἢ καὶ μῆνες στὸ νησί. Ἡ διαφορὰ ἀπὸ τοὺς πρῶτους εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἔρχονται κατὰ ἀραιὰ διαστήματα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι σχεδὸν κάθε χρόνο.

Τακτικοὶ παραθεριστὲς εἶναι καὶ μερικοὶ μὴ Δωδεκανήσιοι, ποὺ ἀγόρασαν σπίτι στὴ Σύμη (στὸν Γιαλὸ, στὸ χωριὸ ἢ σὲ θέρετρο). Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς εἶναι καὶ δύο καθηγητὲς Πανεπιστημίου, ποὺ ἔγιναν θαυμαστὲς τῆς Σύμης.

Στοὺς τουρίστες δὲ συμπεριλαμβάνουμε τὰ 3 - 4 ζεύγη ξένων, ποὺ ἔγιναν μόνιμοι κάτοικοι Σύμης, γιὰτὶ αὐτοὶ ἔχασαν τὸν χαρακτήρα τοῦ τουρίστα.

Ἡ τουριστικὴ ὑποδομὴ τῆς Σύμης εἶναι σχετικὰ πρόσφατη καὶ ὄχι ἀκόμη ἐπαρκής.

1. Ἑνδιαιτήματα γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τουριστῶν ἡ Σύμη διαθέτει τὰ ἑξῆς :

α) Δύο ξενοδοχεῖα στὴν περιοχὴ «Μουράγιο»: τὸ «Ἀλίκη» α' κατηγορίας μὲ 31 κλίνες καὶ τὸν δημοτικὸ ξενῶνα «Νιρεὺς» β' κατηγορίας μὲ 12 κλίνες. Ὑπὸ κατασκευὴ εἶναι ἡ διεύρυνση τοῦ δημοτικοῦ ξενῶνα, ποὺ θὰ φτάσει νὰ ἔχει 77 κλίνες καὶ ἓνα ἰδιωτικὸ ξενοδοχεῖο στὸ «Πέδι» μὲ 75 - 150 (κατὰ στάδια) κρεβάτια. Ὑπάρχει, ἐπίσης, προοπτικὴ ἀνοικοδομήσεως μερικῶν σπιτιῶν στὸ «Μουράγιο» καὶ στὸ «Πιτίνι», γιὰ νὰ γίνουν μικρὰ ξενοδοχεῖα. Σημειώνουμε ὅτι τὰ σχέδια γιὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ ξενῶνα τὰ ἔκαμε ὁ καθηγητῆς-ἀκαδημαϊκὸς Σόλων Κυδωνιάτης, ὡς προσφορά τοῦ στὴ Σύμη, ποὺ τὴ θαυμάζει.

β) Ἐξὶ πανσιὸν μὲ δυναμικότητα 100 κλινῶν περίπου (σύνολο). Ἀπ' αὐτὲς 1 - 2 λειτουργοῦν καὶ τὸν χειμῶνα, ὅπως συμβαίνει καὶ γιὰ τὸν δημοτικὸ ξενῶνα. Συμιακοὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ σχεδιάζουν, τώρα, νὰ οἰκοδομήσουν συγχρονισμένη μεγάλη πανσιὸν στὴν ἄνω πόλη. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἀῆμος ἀνακατασκευάζει τὸ «ἡλιακὸ σπίτι» (ἀρχοντικὸ Χατζαντώνη), γιὰ νὰ γίνει συγχρονισμένη πανσιὸν μὲ 7 δωμάτια.

γ) 70 περίπου σπίτια, ἐνοικιασμένα ἀπὸ τὰ δύο τουριστικὰ πρακτορεῖα Σύμης (Νικ. Σύκαλλου καὶ Γ. Καλοδοῦκα- Ν. Βογιατζῆ) ποὺ διαθέτουν 280 - 300 κλίνες συνολικά. Αὐτὰ τὰ σπίτια ἐπισκευάστηκαν, διασκευάστηκαν, συγχρονίστηκαν καὶ ἐξοπλίστηκαν (ἐπιπλα, σκεῦη, κλινοστρωμνές) ἀπὸ τοὺς ἐπιχειρηματίες, ὥστε νὰ διαθέτουν κάποιες ἀνέσεις. Ἐχουν πλήρη κάλυψη ἓνα τετράμηνο καὶ 50 - 60% τὸ ὑπόλοιπο τουριστικὸ τρίμηνο (Ἀπρίλιος, Μάιος, Ὀκτώβριος). Ἔτσι, ἐξυπηρετεῖται ἓνα σύνολο γύρω στοὺς 1.500 τουρίστες. Τὰ σπίτια αὐτὰ βρίσκονται στὸ Γιαλὸ (τὰ περισσότερα), στὸ Χωριὸ καὶ στὸ Πέδι. Ἡ δυσκολία τοῦ νεροῦ ἐμποδίζει τὴν ἐπέκταση τοῦ τουρισμοῦ τῆς μορφῆς αὐτῆς. Ἐνισχυτικὸς ὅμως παράγων γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ξενοδοχειακῆς ὑποδομῆς εἶναι τὰ κίνητρα τοῦ νόμου 1262/1982.

2. Συγκοινωνία. Ἡ συγκοινωνιακὴ ἐξυπηρέτηση, ποὺ ἀποτελεῖ στοιχεῖο τουριστικῆς ἀναπτύξεως, ἔχει σημειώσει ἀξιόλογη πρόοδο, χωρὶς νὰ

λείπουν και οι ασθενείς πλευρές. Στη διάθεση του τουρισμού είναι: α) Τα ήμερόπλοια που άρχισαν να κάμνουν τακτικάδρομολόγια Ρόδου-Σύμης γύρω στο 1960. Αυτά σήμερα είναι τέσσερα: το Ρόδος II, το Κολοσσός που αντικατάστησε το Μαριώ, το Λίνδος και το Σύμη I. Τα τρία τελευταία είναι συμαϊκής ιδιοκτησίας. Τα τρία πρώτα (άλλοτε έρχονται στη Σύμη κάθε μέρα όλα και άλλοτε τα δύο απ' αυτά) κάμνουν στην επιστροφή σταθμό μιās ώρας στον Πανορμίτη, ενώ το «Σύμη 1» σταθμεύει πρώτα στο Πέδι όταν έρχεται από τη Ρόδο. 'Η ήμερησία κίνηση είναι περί τους 600 τουρίστες το τετράμηνο της αϊχμής και περί τους 300 - 400 τους άλλους τρεις μήνες του τουριστικού έπταμήνου.

Στα τέσσερα αυτά πλοία προστέθηκε από το 1981 ένα μικρότερο πολυτελές σκάφος το «Μαρία» (συμαϊκής ιδιοκτησίας) που κάμνει το ίδιοδρομολόγιο.

β) Τα πλοία που συνδέουν τη Σύμη με τον Πειραιά και με τα άλλα νησιά του συμπλέγματος. Με τον Πειραιά συνδέεται ή Σύμη χάρη στην επιχορήγηση της άγονης γραμμής που εξυπηρετεί μικρά νησιά με δύο πλοία την εβδομάδα ή με ένα που περνά από τη Σύμη δύο φορές. Την ενδοδωδεκανησιακή συγκοινωνία καλύπτει το «Πανορμίτης» που προσεγγίζει τη Σύμη, επίσης, δύο φορές την εβδομάδα. Τελευταία διέρχεται από το νησί και το ταχύπλοο «Δελφίни» της γραμμής Κω-Ρόδου για την εξυπηρέτηση των μετακινήσεων από Κω-Σύμη-Κω.

γ) Τα σκάφη ενδοσυμαϊκής εξυπηρέτησεως που εκτελούνδρομολόγια μεταξύ του κεντρικού λιμανιού της Σύμης και των διαφόρων όρμων του νησιού ή κάμνουν τον περίπλου της Σύμης. 'Απ' αυτά άλλα έχουν σταθεράδρομολόγια και άλλα περιστασιακά.

δ) Τα τροχοφόρα που είναι τριών κατηγοριών: τα άγοραϊα (δύο ταξί), το μικρό πούλμαν με χαμηλό κόμιστρο που εξυπηρετεί τη συγκοινωνία Γιαλός-Πέδι και τα 3 - 4 γεωργοκτηνοτροφικά που χρησιμοποιούνται και ως μέσα μετακινήσεως από την πόλη στην ύπαιθρο περιοχή του νησιού.

3. Κέντρα τουριστικής εξυπηρέτησεως. 'Από απόψεως έστιατορίων υπάρχει επάρκεια. Σε 15 υπολογίζονται τα κάθε είδους καταστήματα έστιασεως (έστιατόρια, ταβέρνες, μπάρ). 'Υπάρχουν επίσης, πολλά καφενεϊα, από τα όποια τα νεότερα δύο είναι συγχρόνου τύπου (καφετέριες). 'Η δυναμικότητα εξυπηρέτησεως των έστιατορίων φτάνει σε αρκετές εκατοντάδες πρόσωπα. Στα κέντρα που εξυπηρετούν τουρίστες πρέπει να προσθέσουμε και τις έγκαταστάσεις του Ναυτικού 'Ομίλου Σύμης (έργο του Νικ. Μιχαλούτσου) που διαθέτουν χώρο και αποδυτήρια για θαλάσσια λουτρά, καθώς και νυκτερινό κέντρο διασκέδασεως. Για την επέκταση και την καλύτερη οργάνωση προτάθηκε συνεργασία του Δήμου με τον Ν.Ο.Σ.

Τέλος, στην ίδια κατηγορία κατατάσσουμε και τα καταστήματα τουριστι-

κῶν εἰδῶν ποὺ συνεχῶς αὐξάνονται σὲ ἀριθμὸ καὶ πλουτίζονται καὶ σὲ διαθέσιμα εἶδη.

4. Ὀδικὸ δίκτυο—Λιμάνι. Ἡ διαπλάτυνση καὶ ἐπίστρωση τῶν δρόμων πρὸς τὶς τοποθεσίες «Πέδι» «Ρουκουινιώτη» καὶ «Νημποριό» ἡ κατασκευή τοῦ δρόμου πρὸς τὴ Μονὴ Πανορμίτου καὶ μερικοὶ ἐσωτερικοὶ δρόμοι διευκολύνουν ἄρκετὰ τὶς μετακινήσεις ἀπὸ τὴν πόλη, πρὸς τὶς περιοχὰς ὅπου δὲν προσφέρεται τὸ θαλάσσιο μέσο. Οἱ προγραμματιζόμενες ἐπεκτάσεις, διανοίξεις, ἀσφαλτοστρώσεις καὶ διαπλατύνσεις ἀσφαλῶς θὰ συντελέσουν στὴν καλύπτερη ἐξυπηρέτηση. Ἐξάλλου, ἡ ὁλοκλήρωση τῆς διαπλατύνσεως τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ λιμανιοῦ τῆς Σύμης (Μουράγιο) προσφέρει σημαντικὴ ἐξυπηρέτηση.

5. Ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα. Ἀπὸ τὰ λίγα ποὺ ἔχουν μέχρι σήμερα ἀξιοποιηθεῖ ἀναφέρουμε: α) Τὸ Μουσεῖο Σύμης, ποὺ στεγάζεται στὸ παλιὸ σπίτι τοῦ Νικ. Κ. Φαρμακίδη στὴν ἄνω πόλη. Δωρήθηκε ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του. Ἐκεῖ εἶναι ἐκτεθειμένα διάφορα συμαῖκὰ εὐρήματα παλαιότερων ἐποχῶν. Ὁργανώθηκε καὶ πλουτίστηκε μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Κώστα Ἀλ. Φαρμακίδη καὶ μὲ συμβολὴ τοῦ Νικήτα Χαβιαρᾶ. Ὁ Κ. Φαρμακίδης τιμήθηκε μὲ εἰδικὴ διάκριση ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (1982) γιὰ τὸν ζῆλο του στὴ διατήρηση καὶ ἐπανόρθωση τοῦ νεοκλασικοῦ ρυθμοῦ τοῦ νησιοῦ. β) Ἡ Σάλα τοῦ Χατζηγαπητοῦ. Μεγάλων διαστάσεων οἰκοδομὴ ποὺ δωρήθηκε ἀπὸ τὸν τελευταῖο κληρονόμο τῆς οἰκογένειας Χατζηγαπητοῦ Ἀγαπητὸ Μ. Πετρίδη. Τὸ ἐντυπωσιακὸ αὐτὸ ἀρχοντικὸ ἀναπαλαιώθηκε μὲ τὴ φροντίδα τῆς ἀρμόδιας ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν βρέθηκε (θησαυρὸς) ἀπὸ χρυσὰ νομίσματα, τὰ ὅποια τώρα βρίσκονται στὸ Μουσεῖο Σύμης. γ) Τὸ σπίτι τῆς Εἰρήνης Χάσκα—τυπικὸ παραδοσιακὸ ποὺ κηρύχθηκε διατηρητέο καὶ ἀγοράστηκε πρόσφατα (1981) ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, ὅπως ἐπίσης καὶ τὰ «δώδεκα σπήλια» τοῦ Νημποριοῦ. Τὰ δυὸ αὐτὰ προγραμματίζεται νὰ ἀξιοποιηθοῦν. δ) Τὸ σπίτι τῆς οἰκογ. Πετεινάκη (τώρα ἰδιοκτησία τοῦ ζωγράφου Μιχ. Γεωργᾶ) κρίθηκε, ἐπίσης, διατηρητέο.

Ὑπάρχουν πολλὰς περιοχὰς τῆς Σύμης ποὺ ἔχουν ἀρχαιολογικὸ ἢ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ μέχρι σήμερα δὲν τὶς πρόσεξαν, ὅσο ἔπρεπε, οἱ ἀρμόδιοι¹. Ἀς ἐλπίζουμε ὅτι μελλοντικὰ θὰ γίνεῖ ὅ,τι χρειάζεται, ὥστε νὰ προστεθοῦν κι ἄλλα στοιχεῖα ἐνδεικτικὰ τῆς παλιᾶς ἀκμῆς τῆς Σύμης καὶ νὰ ἐμπλουτισθεῖ τὸ Μουσεῖο τῆς. Αἰσιόδοξη προοπτικὴ δημιουργεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ξένων ἀρχαιολόγων, ἰδίως Ἀμερικανῶν, γιὰ νὰ πάρουν ἄδεια ἀνασκαφῶν καὶ διερευνήσεων.

1. Βλ. Χατζηπόττη Ἰ. Μ.: «Πνευματικοί, ἱστορικοὶ καὶ καλλιτεχνικοὶ θησαυροὶ τῆς Σύμης», Πρακτικὰ Α' Πανσυμαῖκου Συνεδρίου, Πειραιεὺς 1970, σσ. 38-42.

Οἱ ἀδύνατες πλευρὲς τοῦ συμαῖκοῦ τουρισμοῦ εἶναι:

α) Ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ νεροῦ. Τὰ μεταπολεμικὰ ἐπιτεύγματα, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀξιοποίηση τῆς πηγῆς τοῦ Βρυσοῦ, τὴν κατασκευὴ δεξαμενῶν καὶ τὸ δίκτυο ὑδρεύσεως ἔχουν συντελέσει στὴ βελτίωση τῆς καταστάσεως, χωρὶς ὅμως νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα, ποὺ ὀξύνεται στὴν περίοδο τῆς τουριστικῆς αἰχμῆς. Ἡ ἐνίσχυση ποὺ δίδεται ἀπὸ τὴ μεταφορὰ νεροῦ μὲ τὰ ὑδροφόρα σκάφη ἀνακουφίζει, χωρὶς νὰ ἐξασφαλίζει ἐπάρκεια. Γιαυτὸ εἶναι νομίζουμε σωστὴ ἡ ἐπιμονὴ τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς καὶ τῶν συμαῖκῶν ὀργανώσεων γιὰ τὴν πληρέστερη ὑδρογεωλογικὴ μελέτη τοῦ νησιοῦ, ποὺ ἤδη ἄρχισε νὰ γίνεται.

β) Ἡ κακὴ ἐμφάνιση τῆς πόλεως μὲ τὴν ἀπειρία τῶν ἐρειπωμένων σπιτιῶν (χαλατῶν) ποὺ ἀποτελοῦν συχνὰ ἐστία ρυπάνσεως καὶ στοιχειῷ ἀνθυγιεινῆς καταστάσεως. Εἶναι πολὺ ἐπείγουσα ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξευρέσεως κάποιας λύσεως στὸ πρόβλημα αὐτὸ ποὺ χρονίζει.

γ) Ἡ συμφόρηση στὴν παραλία τῆς Σύμης ἀπὸ τὰ αὐτοκίνητα καὶ ἡ σχετικὴ ἡχορύπανση.

δ) Ὁ χαμηλὸς βαθμὸς τῆς τουριστικῆς συνειδήσεως πολλῶν κατοίκων καὶ προπαντὸς ἐπισκεπτῶν, οἱ ὅποιοι ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν καθαριότητα τῆς πόλεως. Ἀντίθετα συμβάλλουν στὴ μεγαλύτερη ρύπανση τῶν δρόμων καὶ τῶν ἀκτῶν.

Παράλληλα πρὸς τὴν ἄρση τῶν ἀσθενῶν αὐτῶν πλευρῶν, χρειάζεται κάποια κεντρικὴ ὀργάνωση τῆς τουριστικῆς προσπάθειας, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ μὲ τὴ δημιουργία εἰδικοῦ φορέα μὲ ἀποστολὴ τὴν ἐνίσχυση τῆς τουριστικῆς ὑποδομῆς καὶ τῆς διαβιώσεως καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ὑποδοχῆς τῶν τουριστῶν, ὥστε ἡ παραμονὴ τους στὴ Σύμη νὰ εἶναι λιγότερο μονότονη καὶ περισσότερο εὐχάριστη.

Ὁ κινηματογράφος «Ἀκταῖον» ποὺ δημιουργήθηκε προπολεμικὰ καὶ σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ ἀπὸ χρόνια (τώρα τὸ κτίριο στεγάζει «Δισκοτέκη») θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ ξαναρχίσει ἔστω καὶ ἄλλοῦ. Πρέπει ἀκόμα νὰ γίνουν κι ἄλλα, ὅπως π.χ. ὀργάνωση τοπικῶν μπαλέτων, θεαματικὴ ἐπαναλειτουργία τῶν ἀνεμομύλων κ.λπ.

IV. Τὸ βιοτικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο

Τὸ ἐπίπεδο ζωῆς στὴ Σύμη εἶναι ἀρκετὰ καλὸ, τόσο ἀπὸ βιοτικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ πολιτιστικὴ ἄποψη. Οἱ κυριότεροι λόγοι τῆς διαμορφώσεως ἱκανοποιητικοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἡ εὐρεία οἰκοδομικὴ δραστηριότητα, ποὺ συνεπάγεται ζήτηση ἐργασίας σὲ πολλὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἀμοιβὲς ὑψηλές. Οἰκοδόμοι κάθε εἰδικότητος, ξυλουργοὶ, ἐπιπλοποιοὶ, ἔμποροι οἰκοδομικῶν ὑλικῶν κ.λπ. ἔχουν συνεχὴ καὶ προσοδοφόρῳ ἀπασχόληση. β) Ἡ ἄνθιση τοῦ τουρισμοῦ, ἡ ὁποία δραστηριο-

ποιεῖ γιὰ ἀρκετοὺς μῆνες τὰ μέσα τῶν τουριστικῶν μετακινήσεων καὶ τὰ κέντρα τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν (τουριστικὰ γραφεῖα, ξενοδοχεῖα, πανσιόν, ἐστιατόρια, καταστήματα τουριστικῶν εἰδῶν, ἐμπορικὰ καταστήματα). γ) Οἱ ναυτιλιακὲς ἐπιδόσεις, εἰδικότερα, τῶν ἐργαζομένων (ἀξιοματικῶν καὶ ἄλλων ναυτιλλομένων) σὲ πλοῖα τῆς ἐλληνικῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, τῶν ὁποίων οἱ οἰκογένειες μένουν στὴ Σύμη (ναυτιλιακὰ ἐμβάσματα), δ) οἱ δεσμοὶ τῶν συμμακῶν μεταναστῶν μὲ τοὺς συγγενεῖς τοὺς ποὺ ζοῦν στὴ γενέτειρα, γεγονόσ ποὺ συνεπάγεται ἀποστολὴ χρηματικῶν ἐνισχύσεων γιὰ τὴ διαβίωση τοὺς στὸ νησί (μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα). ε) Ἡ ἐγκατάσταση στὴ Σύμη ἀπομάχων τῆς ἐργασίας, ἀκόμη καὶ ἀποδήμων ποὺ προτιμοῦν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ δράση τοὺς στὰ ξένα, νὰ ἐπαναπατρισθοῦν στὴ Σύμη (συνταξιοδοτικὰ ἐμβάσματα). στ) Ἡ διαβίωση στὸ νησί ἀρκετῶν δημοσίων λειτουργῶν ποὺ ἐργάζονται στὰ σχολεῖα καὶ στὶς διάφορες δημόσιες ὑπηρεσίες καὶ ξοδεύουν ἐπιτοπίως τοὺς μισθοὺς τοὺς. ζ) Οἱ κοινωνικοασφαλιστικὲς παροχὲς ποὺ καταβάλλονται στοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ διάφορα Ταμεία, στὰ ὁποῖα ἔχουν ὑπαχθεῖ οἱ ἐργαζόμενοι συμιακοί, ὅπως τὸ ΙΚΑ, ὁ ΟΓΑ, τὸ ΤΕΒΕ τὸ ΝΑΤ κλπ. Ὑπολογίζεται, ὅτι τὸ 80% τῶν κατοίκων εἶναι ἀσφαλισμένοι. Σημειώνουμε, εἰδικότερα, γιὰ τὸν ΟΓΑ, ὅτι ἐφαρμόστηκαν μὲ ἀρκετὴ ἐλαστικότητα τὰ κριτήρια ὑπαγωγῆς στὴν ἀσφάλιση, κι ἔτσι ἔχει σήμερα 180 περίπου συνταξιούχους, καὶ η) ἡ παραμονὴ στὴ Σύμη μονάδας ἀσφαλείας συμβάλλει, ἐπίσης, στὴν κίνηση τῆς ἀγορᾶς.

Τὸ κόστος ζωῆς στὴ Σύμη εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλότερο ἀπὸ τὸ μέσο ἐλληνικόν, ἐξαιτίας τῶν διαφόρων ἐπιβαρύνσεων καὶ κυρίως τῶν μεταφορικῶν ἐξόδων ποὺ ἔχουν τὰ εἰσαγόμενα εἶδη στὸ νησί, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴ μεγίστη ἀναλογία στὸ σύνολο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ γιὰ τὰ κάθε εἶδους ὑλικά. Στὶς κατασκευὲς π.χ. τὸ κόστος εἶναι αἰσθητὰ ἀνώτερο ἀπὸ τὴ Ρόδο.

Ἐνδείξεις τοῦ καλοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου ἀποτελοῦν :

α) Ἡ ἀπουσία ἀνέργων. Σὲ μερικὰ ἐπαγγέλματα, μάλιστα, ἡ ζήτησις εἶναι αἰσθητὰ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν προσφορὰ μὲ ἐπακόλουθο τὴν ἀνοδο τῶν ἀμοιβῶν καὶ τὴν ἀνεπαρκῆ ἐξυπηρέτηση. Αὐτὸ συμβαίνει π.χ. σὲ ὀρισμένες εἰδικότητες τοῦ οἰκοδομικοῦ κλάδου, ὅπου τὰ κενὰ καλύπτονται καὶ ἀπὸ πρόσωπα ποὺ ἔρχονται ἀπ' ἔξω.

β) Ὁ πολὺ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν ἀπόρων. Δὲν ὑπάρχουν ζητιάνοι στὸ νησί, ἀλλὰ καὶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» ἔχει ὀλιγάριθμους προστατευομένους (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἡμιᾶποροι) γιὰ φιλανθρωπικὲς ἐνισχύσεις.

γ) Ἡ ἰδιόκτητη κατοικία ποὺ ἔχουν ὅλες σχεδὸν οἱ οἰκογένειες, ἐνῶ πολλὲς ἔχουν καὶ δεύτερο, ἐξοχικό, σπίτι.

δ) Ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν περισσοτέρων κατοικιῶν μὲ σύγχρονα μέσα γιὰ ἀνετότερη διαβίωση, ὅπως εἶναι οἱ οἰκιακὲς ἠλεκτρικὲς συσκευὲς (κουζίνας, ψυγεῖα), τὰ μέσα ψυχαγωγίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση) καὶ ἐπικοινωνίας (τη-

λέφωνα). Χαρακτηριστικοί είναι οι αριθμοί των τηλεφωνικών συνδέσεων. Σ' ένα σύνολο 758 συνδέσεων (στοιχεῖα Αὐγούστου 1982), 659 ἀνήκουν σὲ κατοικίες, 93 σὲ καταστήματα καὶ 6 σὲ κρατικές ὑπηρεσίες. Στους 1.000 κατοίκους, δηλαδή, ἀντιστοιχοῦν 333 τηλέφωνα ἔναντι 289, ποὺ εἶναι ἡ γενικὴ ἐλληνικὴ ἀντιστοιχία.

δ) Ἡ κατοχὴ ἀπὸ πολλὰς οἰκογένειες σκάφους ἀναψυχῆς. Σὲ 600 ὑπολογίζονται οἱ ιδιόκτητες βάρκες ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Συμιακοὶ γιὰ τὶς θαλάσσιες μετακινήσεις τους καὶ γιὰ ἐρασιτεχνικὴ ἀλιεία. Τὰ περισσότερα πλωτὰ μέσα εἶναι μηχανοκίνητα, μερικὰ μάλιστα ἔχουν τὴ μορφὴ μικρῆς θαλαμηγοῦ. Ἐνα μέρος τους ἀνήκει σὲ συμπατριῶτες ποὺ ζοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ νησί καὶ τὸ ἐπισκέπτονται τὸ καλοκαίρι. Στὸ μεταξύ «ἀποθηκεύουν» τὶς βάρκες τους στὴ Σύμη γιὰ νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν τὴν περίοδο τοῦ παραθερισμοῦ τους.

Τὸ ἱκανοποιητικὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τοῦ σημερινοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σύμης προσφέρεται γιὰ τὴ βελτίωση τῆς πολιτιστικῆς στάθμης τῶν κατοίκων.

Τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῶν Συμιακῶν ἦταν καὶ στὸ παρελθὸν ἀρκετὰ ὑψηλό, πράγμα ποῦ φαινόταν ἀπὸ τὴν ἀξιόλογη πνευματικὴ κίνηση καὶ στάθμῃ τῆς παρεχόμενης παιδείας καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐνδείξεις, ὅπως ἦταν τὰ πολὺ ἀναπτυγμένα αἰσθήματα φιλαλληλίας, ἡ θέσθ τῆς γυναίκας στὴ συμαϊκὴ κοινωνία καὶ ἡ πολὺ περιορισμένη ἐγκληματικότητα τῶν κατοίκων.

Ἡ φιλαλληλία ἐκδηλωνόταν μὲ ποικίλες πράξεις ἀλληλεγγύης. Συχνὰ παρεχόταν βοήθεια σὲ πρόσωπα ποὺ ἀναξιοπάθησαν κατὰ τρόπο ἀνώνυμο γιὰ νὰ μὴ προσβάλλεται τὸ αἶσθημα τῆς ἀξιοπρέπειας ἀπέναντι σὲ συγκεκριμένο χορηγό. Ἐξάλλου, πολλὰς φορὲς ὑποστηρίχθηκαν ἀπὸ εὐποροὺς χωρὶς ὕστερο-βουλία ἄξια φτωχὰ παιδιὰ γιὰ ἀνώτερες σπουδές.

Ἡ θέσθ τῆς γυναίκας ἦταν καὶ εἶναι πολὺ καλὴ μέσα στὴν κοινωνία. Ὁ σεβασμὸς τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τῆς γνώμης της, καὶ γενικότερα τὸ πνεῦμα ἰσότητος τῶν δύο φύλων ἦσαν ἐκδηλὰ σὲ περίοδο ποὺ ἡ γυναίκα εἶχε ὑποδεέστερη θέσθ στὴν κοινωνία τῶν περισσότερων νησιῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ ἐγκληματικότητα ἦταν καὶ εἶναι αἰσθητὰ χαμηλὴ. Σπάνια οἱ Συμιακοὶ υποκύπτουν σὲ ἀδικήματα βαριᾶς μορφῆς. Ἀλλὰ καὶ δὲ συναντᾷ κανεὶς στὴ συμαϊκὴ κοινωνία πολλοὺς φιλόδικους, ἐκδικητικούς καὶ μνησίκαικους.

Βέβαια, στὸν πολιτιστικὸ τομέα οἱ σημερινὲς ἀπαιτήσεις εἶναι μεγάλες καὶ δὲν μποροῦμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἱκανοποιοῦνται στὴ Σύμη. Χρειάζεται, ἀφενός, ἀναζωογόνηση, περισσότερο ἔντονη, τῆς πνευματικῆς ζωῆς καί, ἀφετέρου, καλλιέργεια κάποιου συγχρονισμένου πνεύματος στὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, καθὼς καὶ δραστηριοποίηση σὲ θέματα ποὺ ἀνυψώνουν τὴν στάθμῃ διαβίωσης (π.χ. συνειδητοποίηση τῶν τραυμάτων τῆς ρυπάνσεως).

Ἀπὸ πολλοὺς ζητεῖται, γιὰ τὴν ἄνοδο τοῦ μορφωτικοῦ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου, ἡ ἱδρυση Πνευματικοῦ Κέντρου καὶ ἡ ὁργάνωση συστημα-

τικῆς καὶ συγχρονισμένης βιβλιοθήκης καὶ ἤδη ἔχουν ἐκδηλωθεῖ πρωτοβουλίες.

Ἐδῶ ἀρμόζει νὰ ὑπογραμμίσουμε καὶ τὴ σκοπιμότητα τῆς συγκεντρώσεως τοῦ ἱστορικοῦ θησαυροῦ τῆς Σύμης, ποῦ εἶναι κατεσπαρμένος σὲ διάφορα μέρη. Ἡ συγκέντρωση τοῦ θὰ φανέρωνε, μὲ ντοκουμέντα, τὴν ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ νησιοῦ.

Οἱ κάτοχοι χειρογράφων καὶ ἄλλων στοιχείων μὲ συμαϊκὸ ἐνδιαφέρον πρέπει νὰ ἐννοήσουν, ὅτι δὲν εἶναι θέμα ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ πατριωτικῆς συμβολῆς. Ἄν στὰ ὅσα ὑπάρχουν σὲ δημόσιες ὑπηρεσίες καὶ πνευματικὰ κέντρα (Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ρόδου, Μονὴ Πανορμίτη, Ἀναγνωστήριο «Αἴγλη») προστεθοῦν οἱ συλλογές τῶν φιλιστόρων συμπατριωτῶν (Χαβιαράδες, Φαρμακίδης, Σκιαθίτης, Σκευοφύλαξ, Μιχαλοῦτσος, Τοπούζης, Γιωργᾶ-Βολονάκη Εὐαγγελία) θὰ μπορούσε νὰ ὁργανωθεῖ ἓνα «Ἱστορικὸ Μουσεῖο Σύμης». Ἡ ἐξεύρεση χώρου γιὰ τὴν ἐγκατάστασή του δὲν θὰ ἦταν δύσκολη. Ἦδη ἀποφασίστηκε ἀπὸ τὸ Δῆμο ἡ ἰδρυση Ναυτικοῦ Μουσείου καὶ εἶναι ἐκδηλὸ τὸ ἐνδιαφέρον μερικῶν συμπολιτῶν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν τοιχογραφιῶν, τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ξυλόγλυπτων τέμπλων τῶν διαφόρων μοναστηριῶν καὶ τὴν κατάλληλη προβολὴ τῆς συμαϊκῆς λαϊκῆς τέχνης.

